

Melâmîlik ve Bayrâmî-Melâmî Bir Şair:**Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî**

Nurgül Bağcı *

ORCID: 0000-0001-8593-2461

Öz

9. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan tasavvuf düşüncesi, 12. yüzyıldan itibaren tarikat oluşumlarıyla kendini göstermiştir. Bu dönemden sonra, Anadolu coğrafyası dâhil olmak üzere bütün İslam dünyasında da varlığını hissettirmiştir. Toplum ve devlet hayatında etkili olan tarikatlar, yüzyıllarca hem kendilerine intisap eden Müslümanların manevi gelişiminin tamamlanmasında hem de devlet elinin ulaşamadığı yerlerde sosyal huzur ve dayanışmanın sağlanmasında önemli rol oynamışlardır. Osmanlı topraklarında 15. yüzyılda Bayrâmî tarikatının bir kolu olarak ortaya çıkıp gelişen melâmîlik hareketi daha sonraki asırlarda Bayrâmî Melâmîliği (Melâmetîyye-i Bayrâmîyye) olarak adlandırılmış ve Muhammed Nuru'l-Arabi'ye kadar devam eden bu dönem, yapılan araştırmalarda tarikatın tarihi gelişiminde İkinci Devre olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmada öncelikle “melâmet”, “melâmî”, “melâmîlik” tabirleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Ardından, 1861 yılında ailesiyle birlikte İstanbul'a gelen ve 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan dönemde İkinci Devre Melâmîleri arasında “kutup” olarak bilinen Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı şeyhlerinden Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin melâmî tavrı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Melâmîlik, Bayrâmî Melâmîliği, Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî

Gönderme Tarihi: 17/01/2019**Kabul Tarihi:20/03/2019**

* Öğretim Görevlisi Dr., Ardahan Üniversitesi, Ardahan İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü - Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, E- posta: nurgulbagci@ardahan.edu.tr

Malamatism and A Bairami-Malami Poet:

Sheikh Sayyed Abd ol-Qader Balkhi

Nurgül Bağcı

ORCID: 0000-0001-8593-2461

Abstract

The Sufism idea, which began to emerge in the 9th century, showed itself as of the 12th century with the formation of religious cults. After this period, it was felt in the whole Islamic world, including Anatolia. These religious cults, which were effective in the lives of the society and the state, played an important role in the completion of the spiritual development of Muslims who were active for centuries and in ensuring the social peace and solidarity in areas where the state could not reach. The Malamatism movement, which emerged as a branch of the Bairami Cult in the 15th century in the Ottoman Territory, was called as the Bairami Malamatism (Melametiyye-i Bayramiyye) in ongoing centuries; and continued until Mohammed Nuru'l-Arabi that was accepted as the second period in the historical development of the cult. In the present study, first of all, information was given about the terms “malamat”, “malami” and “malamatism”. Then, the Malami attitude of Sayyed Abd ol-Qader Balkhi, who was one of the sheikhs of the Sheikh Murad Buhari Dervish Lodge, and who was known as “Qutb” among the Second Period Malamatism in the period that covered the late quarter of the 19th century and the first quarter of the 20th century after his arrival in Istanbul in 1861.

Keywords: Malamatism, Bairami Malamatism, Sheikh Sayyed Abd ol-Qader Balkhi

Received Date: 17/01/2019

Accepted Date: 20/03/2019

**МЕЛАМИЗМ И ОДИН ИЗ ПОЭТОВ БАЙРАМИ МЕЛАМИ:
ШЕЙХ СЕЙИД АБДУЛ КАДИРИ БЕЛХИ**

Резюме

Идея суфизма, которая начала возрождаться в 9-м веке, проявила себя в 12-м веке с появлением течений в исламе (тарикатов). После этого периода, включая Анатолию (Малую Азию) она распространилась во всем исламском мире. Эти течения, ставшие эффективными в жизни общества и государства, сыграли важную роль не только в завершении духовного развития мусульман, которые были активными на протяжении многих веков, но и в обеспечении социального мира и солидарности в регионах неподвластным государству. Меламизм который зародился и развивался в 15 веке на территории Османской империи как одно из направлений суфизма Байрами, в последующие столетия был назван Байрами Мелами и по данным научных исследований, именно этот период, который продолжался до времени Мухаммад Нурул-Араби, был вторым периодом в историческом развитии течения в исламе. В этой статье прежде всего даны понятия таким терминам как «мелам», «мелами», «меламизм». А далее в статье говорится о меламическом подходе одного из шейхов Сейида Абдул Кадира Белхи из суфийского монастыря (текки) Шейха Мурада Бухари, который в 1861-ом году вместе с семьей переехал в Стамбул и в конце 19-ого начала 20-ых веков стал известным среди Меламистов Второго Этапа под названием “Кутуп” (полус).

Ключевые слова: Меламизм, Байрами Мелами, Шейх Сейид Абдул Кадири Белхи

Получено: 17/01/2019

Принято: 20/03/2019

Giriş

19. yüzyıl Osmanlı döneminin çalkantılı siyasi ortamında, kuşkusuz her alanda olduğu gibi tasavvufi alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Genel olarak bakıldığında, 19. yüzyılda bazı tarikat kollarının tesiri azalırken birçok yeni tarikat kolu da tarih sahnesine çıkmıştır. Şâzelîyye'nin bir kolu olan ve Cezayir-Fas bölgesinde yayılan Derkâvîyye, tarikatlar tarihinin en büyük eseri olan Tibyan'ın yazarı Haririzade Kemalettin Efendi ve Bursalı Mehmed Tahir'in bağlı olduğu Melâmîyye ve bu yüzyılda Ortadoğu ve Osmanlı'da hızla yayılan Halidîyye bunlardan birkaçıdır. Anadolu'da ise, Halidîyye başta olmak üzere Halvetîyye, Kâdirîyye, Rıfâîyye, Şâzeliyye, Mevlevîlik, Melâmîlik ve Bektaşîlik yaygın olan tarikatlar arasındadır.¹

Yüzyıllar boyu Müslümanlar için tasavvufi hayatın merkezi konumunda bulunan tarikat ve onlara bağlı tekve ve zaviyelerin vakıflar tarafından desteklendiği, bunlara bağlı olan vakıfların da "tekve-nişin şeyh" veya "post-nişin şeyh" ve yahutta "zaviyedar" olarak adlandırılan şeyhler tarafından yönetildiği bilinmektedir. Bu uygulama Osmanlı vakıf sistemi ile tekve ve zaviyelerin iç içe yaşadığını, vakıf kuralları çerçevesinde her türlü desteği gördüklerini; vakıf hukuku içinde "ümera", "ülema" ve "ehl-i şer" tarafından korunup desteklendiklerini açıkça göstermektedir.² Tarikatlar zaman zaman resmî kontrolden uzak bazen devlet desteğinde, bazen bağımsız vakıflar aracılığıyla finanse edilerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı toplumunun her yerine tesir etmiş tekke ve tarikatların devlet ile olan ilişkileri her zaman olumlu gitmemiş, Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş dönemlerinde ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. 30 Kasım 1925 tarihine kadar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde faaliyet gösteren tekkeler "Türbe, Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu" ile resmen yasaklanmıştır. Bu kanun, 13 Aralık 1925 tarihli resmi gazetede yayınlanmıştır.³ Tarikatlar, Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde de faaliyetlerine

¹ Rukiye Aydoğdu, "19. yy. Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Hadis İlişkisi- Ahmed Ziyâeddin Gümüşhanevî Özelinde", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008,15; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, 67.

² dergiler.ankara.edu.tr > dergiler (PDF), Rifat Özdemir, "Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekve ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset", 287 (12.06.2017).

³ M. Gül Akdeniz ve Hande Erdoğan, "16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Şeyh Yahya Efendi Tekkesi", *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sy. 8 (2016): 3; Mehmed

yasal olmayan yollardan devam etmişlerdir. 1983'de hazırlanan Anayasa'nın 24. maddesine istinaden tarikat faaliyetlerine kısmen izin verilmiştir.⁴

Cem Apaydın “*Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme*” adlı makalesinde, 1925 yılında Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu'nun arka planı ve siyasi ortamıyla ilgili şu bilgilere yer vermiştir:

“Devletin ve toplumun aksayan noktalarının onarımını hedefleyen Osmanlı modernleşmesinin aksine, Cumhuriyet idaresi kesin ve son bir dönüşüm hamlesiyle modernleşme sürecini ileri bir boyuta taşımıştır. Cumhuriyet kadroları, bu dönüşümü “bilâ kayd-ü şart” Batı'ya doğru bir yöneliş olarak ele almıştır. Böylece bu çağdaşlaşma süreci bir anlamda iktisadi, politik, sosyal ve kültürel meselelerde yüzyılların ardından ilahi ilkelerin dışarıda bırakıldığı bir değişimi temsil etmiştir. Ayrıca yeni Cumhuriyet rejiminin yaratıcıları Osmanlı'dan intikal etmiş olan doğulu geleneklere, Cumhuriyet değerlerine tezat teşkil ettiği gerekçesiyle her zaman mesafeli olmuşlardır. Yeni rejim, tarikatları da bu anlamda sakıncalı görmüş ve bunları olumsuz anlayışla batıl inanç ve hurafelerin kaynağı olarak algılamış; bu sebeple tarikatların, rejim karşıtı hareketlerin baş aktörü olarak ortaya çıkabileceğini daima göz önünde bulundurmuştur. Tekkelerin kapatılmasında bu yapıların yalnızca dini mahiyetinin değil, aynı zamanda bir karşı devrimci potansiyele sahip olmasının da sebep olarak ağır basmıştır.”⁵

Osmanlı topraklarında Bayrâmî tarikatının bir kolu olarak ortaya çıkıp gelişen melâmîlik hareketi, daha sonraki dönemlerde Bayrâmî Melâmîliği (Melâmetîyye-i Bayrâmîyye/Hamzâvîlik) olarak anılmıştır. Hacı Bayram Velî'nin halifesi olup 1475'te Göynük'te vefat eden Bıçakçı Ömer Dede (Emîr Sikkînî) ile başlayıp 18. yüzyılın sonlarına doğru bir sessizlik devresine giren Bayrâmî Melâmîliği, gerek yapı hususiyetleri gerekse merkezî yönetimle ilişkileri bakımından oldukça önemlidir. Muhammed Nuru'l-Arabi'ye (ö. 1888) kadar devam eden bu dönem, yapılan araştırmalarda tarikatın tarihi gelişiminde İkinci Devre olarak kabul edilmiştir.⁶ Gizli zikri ve “melâmet” tavrını

Saffet Sarıkaya, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat Ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 3 (1998): 95.

⁴ Sarıkaya, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat Ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri”, 95.

⁵ Cem Apaydın, “Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sy. 32 (2017): 151.

⁶ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 33-34; İsmail E. Erünsal, *XV-XVI Asır Bayrâmî-Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman Elaskeri'nin Mir'âtü'l-Işk'ı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003, 15; Ahmet Yaşar Ocak, “XVI.-XVII. Yüzyıllarda Bayrâmî (Hamzâvî) Melâmîleri ve Osmanlı Yönetimi”, *Belleten*, sy. 230 (1997):1.

benimseyen Ömer Dede, metod yönünden Akşemseddin’le anlaşamadığı için ayrı bir kol kurmuş ve kendi tarikatını yaymaya çalışmıştır. Ömer Dede, mizacındaki yatkınlık sebebiyle şeyhi Hacı Bayram Velî’de sezilen melâmet anlayış ve yaşayışına yeni bir içerik kazandırmıştır. Bu yeni içerik, kuvvetli bir cezbe ve coşkun bir vahdet-i vücud anlayışı ile kendini göstermiştir. Bu durum, Osmanlı yönetimi ile Bayrâmî Melâmîleri’nin ilişkileri açısından dönüm noktası sayılmıştır. İkinci Devre Melâmîliği de denilen ve vahdet-i vücûd anlayışını benimseyen bu kola mensup sûfîler, düşüncelerini her yerde ulu orta söyledikleri için Ehl-i Sünnet’in koruyucusu durumundaki Osmanlı yöneticileri tarafından sıkı takibe alınmışlardır; hatta bunlardan bazıları idam edilmiş, bir kısmı hapse atılmış ve bir kısmı da sürgün edilmiştir.⁷

Ahmet Yaşar Ocak “XVI.-XVII. Yüzyıllarda Bayrâmî (Hamzâvî) Melâmîleri ve Osmanlı Yönetimi” adlı makalesinde, Osmanlı yönetiminin melâmîlere bakış açısını şöyle değerlendirmiştir:

“Ömer Dede ile 15. yüzyılın sonlarında muhtemelen sosyal bir tepki olarak doğup gelişen Bayramî Melâmîliği’nin, 16. yüzyılda değişmeye başlayan sosyal, siyasi ve ekonomik şartlar sonucu 1520’lerden itibaren sadece tasavvufî bir düşünüş ve yaşayış olmaktan çok tam anlamıyla sosyal içerikli bir harekete dönüştüğü gözlemlenmiştir. Bu hareket aynı zamanda, önceleri çiftçi ve tımarlı sipahilerden oluşan bir tabana, daha sonra ise en çok esnaf zümresine dayanan mehdici bir karakter sergilemiştir. Osmanlı merkezî yönetimini melâmîler’e karşı sert tedbirler almaya ve bazı idam cezası uygulamaya yönelten sebep bu olmuştur. Çünkü devletin bir bakımdan esas dayanağını oluşturan söz konusu zümrelerde yaratılan geniş muhalefet tabanı, elbette yönetimi büyük ölçüde zarara sokacağı tahmin edilmiştir. Yoksa, Osmanlı Hükümeti’nin sadece bir inanç ve düşünce olarak kaldığı müddetçe aşırı olsun olmasın vahdet-i vücud telâkkisiyle uğraştığını kabul etmek zordur. Çok çabuk ayaklanma haline dönüşmeye elverişli olduğunu defalarca göstermiş olan bu muhalefet ortamını yok etmek maksadını gütmüştür. Bu itibarla bunun en kısa yolu, hareketin önderlerini ortadan kaldırmak olmuştur ki idam cezalarının temel nedeni de budur. Bir başka ifadeyle, Osmanlı yönetiminin Bayrâmî veya Hamzâvî Melâmîleri’ne uyguladığı siyaset, gerçekte düşüncenin değil eylemin mahkûm edilmesidir. Osmanlı yönetiminin en azından 16. yüzyılın son çeyreğine gelinceye kadar melâmîlere

⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler (Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. baskı, 2014, 277; Ocak, “XVI.-XVII. Yüzyıllarda Bayrâmî (Hamzâvî) Melâmîleri ve Osmanlı Yönetimi”, 2-4.

bakış tarzında muhtemelen Safevî motifinin de etkili olduğu düşünülebilir. Bunun ispatının şimdilik mümkün olmamakla birlikte, aynı motifin Kalenderîler için geçerli olduğu bilinmektedir. Gerek hareketin mehdîvi karakteri, gerek 16. yüzyıldaki melâmî şeyhlerinde görülen Şîî eğilimler, gerekse melâmîliğin Bayrâmîlik aracılığıyla Safeviyye tarikatı ile olan bağlantısı bu ihtimali büsbütün imkânsız kılmamaktadır. Özellikle Orta Anadolu'daki melâmî hareketinde Safevî sempatanlığı motifi düşünülebilir.”

Ayrıca Ahmet Yaşar Ocak aynı makalesinde, Emîr Sikkînî zamanından beri Osmanlı yönetimini meşrû kabul edemeyen Bayramî Melâmîleri'nin açık tavrının ortaya çıktığı devrin Hamza Bâlî zamanında olduğunu ve melâmîlerin Osmanlı yönetimine karşı oluşlarının başından beri Osmanlı yönetiminin kendilerine karşı şartlanması sonucu olmadığını; bu karşı oluşun altında onların tasavvufî doktrinlerinden kaynaklanan bir sebebin yattığını da ifade etmektedir.⁸

Melâmet ve Melâmîliğin Tanımı

Melâmet kelimesi, sözlükte “kınamak”, “kötülemek”, “ayıplamak”, “serzenişte bulunmak”, “korkmak”, “rüsvâlık” ... gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca, bu kelimenin tasavvufta bir makam ve bir tasavvuf anlayışının adı olarak yaygın bir kullanım alanı bulunmaktadır. Tasavvuf istilâhında yaygın olarak yapılan tanımları şöyledir: Yaptığı iyilikleri gösteriş olur endişesiyle gizlemek, kötülükleri ve işlediği günahları ise nefsiyle mücadele etmek için açığa vurmak.⁹ Melâmet, iyi ve olumlu yönleri açığa çıkararak sadece Allah karşısında yapılan zikri esas almak; riyadan, gösterişten, şöhretten kaçınmak şeklinde ortaya çıkan tutumun adı olarak geçmektedir. Bir anlamda ayıplardan korkmadan, çekinmeden istikâmet üzere yürümek; yerilmek ve eleştirilmeyi göze alıp bundan çekinmemek, bu yolda görevleri yerine getirmek gerekmektedir.¹⁰

Kınanmak anlamına gelen Arapça “levm” kökünden türemiş melâmet kelimesinin¹¹ esaslarını birbiriyle bağlantılı olan üç maddede toplamak mümkündür: Kınayanın kınamasından korkmamak, hayrı gizleyip şerri açığa vurmak, nefsi kötülemek. Bu terim, Kur'ân-ı Kerîm'deki Mâide Suresi'nin (5/54) “*Ey iman edenler! İçinizden kim dininden dönerse, (bilsin ki) Allah sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçak gönüllü*

⁸ Ocak, “XVI.-XVII. Yüzyıllarda Bayrâmî (Hamzâvî) Melâmîleri ve Osmanlı Yönetimi”, 11-14-16.

⁹ Hamza Kılıç, *Melâmetin Temel İlkeleri ve Günümüzde Melâmet*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2008, 13; Nihat Azamat, “Melâmet” ملامت, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, İstanbul: TDV Yay., 2004, 24-25.

¹⁰ M. Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012, 22; Hatice Ergin Ferik, “Cumhuriyet Döneminde Bir General: Sadettin Evrin Paşa'nın Tasavvuf Anlayışı”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, 104.

¹¹ Kılıç, *Melâmetin Temel İlkeleri ve Günümüzde Melâmet*, 16.

(şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. (Bunlar) Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir zaman kınayanın kınamasından korkmazlar (hiçbir kimsenin kınamasına aldırılmazlar). Bu, Allah'ın dilediğine verdiği lütuftur. Allah'ın lütfu ve ilmi geniştir.”¹² meâlindeki âyet-i kerîmeye dayanmaktadır. Ayrıca, melâmet ehlinin nefsinin kınama konusunda dayandıkları Ku'rân-ı Kerîm'deki diğer ayetlerden birinde şöyle buyurulmuştur: (Kıyâmet, 75/2) “Kendini kınayan (pişmanlık duyan) nefse yemin ederim (diriltilip hesaba çekileceksiniz”.¹³ Bu ayette, kendisinden kaynaklanan her şeye karşı nefsinin muhasebe eden, kınayan kişi övülmektedir. Bu kişi, melâmet düşüncesine sahip kâmil bir kişidir.¹⁴ Sûfilerin törelerini, halktan ayrılışlarını, idarecilere yamanmalarını beğenmeyip yine tasavvuf prensiplerine dayanmakla beraber; onlara tepki göstermek için harekete geçen kişiler melâmet ve melâmetî terimlerini bu ayete dayanarak almışlardır.¹⁵

Melâmî ya da melâmetî kelimesi kınanmaya konu olan kişi demektir. Melâmîlik iyi davranışları açıklamaktan çok, kötü davranışları ortadan kaldırmaya yöneliktir. Yani, iyi ameller hakkında konuşmaktansa amellerinin eksiklikleri üzerinde durmayı tercih etmektedir. Başka bir deyişle melâmî, Allah için kazandığı iyilikleri değil fakat kusurlarını göz önünde tutmaktadır ve başarılarını küçümseyerek daha fazla başarmak için çalışmaktadır.¹⁶ Melâmîlere göre fiillerin ve sıfatların hepsi Allah'a aittir ve vücut olarak ta yalnız Allah'ın vücudu vardır. Her şey Allah'ın vücudunda fânidir ve melâmîlerin gerçek yolunun gayesi de Allah'ta fâni ve Allah ile bâkî olmaktır.¹⁷

Bazı araştırmacılara göre gerçekte melâmîlik büyük bir zümredir. Bunların da gerçekleri ve taklitçileri vardır. Gerçek melâmîler ihlasın manasına uymak, içteki doğruluğun kurallarını korumak için ibadetlerini gizlerler; hayırlarını, iyiliklerini örterler. Yaptıkları iyiliklerin halkın gözünden saklı kalmasını tercih ederler. Bazı kötü sıfatları göstererek bütün insanlardan gizlenirler. Gönül huzuruyla, her biri tam manasıyla Yüce Allah'ın emirlerine itaat ederler. Melâmetten muratları; riyadan kaçınmak, ihlası korumaktır. Bazı kaynaklarda, melâmî şeyhleri şöyle tarif edilmiştir: “Melâmî, iyiliğini

¹² Hayrettin Karaman-Mustafa Çağrı-İbrahim Kâfi Dönmez-Ali Özek- Sadrettin Gümüş-Ali Turgut, “Kurân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli”, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, 116.

¹³ Karaman vdğr., “Kurân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli”, 576.

¹⁴ Abdülbâki Gölpinarlı, 100 Soruda Türkiye'de Mezhepler Ve Tarikatlar, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969, 242-243; Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul: Dergâh Yayınları, 14. baskı, 2017, 202; Mustafa Kara, Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları (Tarikatlar/Tekkeler/Şeyhler), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. baskı, 2010, 74; Kılıç, Melâmetin Temel İlkeleri ve Günümüzde Melâmet, 16.

¹⁵ Abdülbâki Gölpinarlı, 100 Soruda Tasavvuf, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 2. baskı, 1985, 117.

¹⁶ Kılıç, Melâmetin Temel İlkeleri ve Günümüzde Melâmet, 13.

¹⁷ Cavit Sunar, Melâmîlik ve Bektaşîlik, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975, 9.

göstermeyen, kötülüğünü gizlemeyen kimsedir. Günahkâr ve suçlu biri, suçunun ortaya çıkmasından nasıl korkar çekinirse bunlar da ibadetlerini göstermekten öyle kaçınırlar.”¹⁸

Şeyh Seyyid Abdülkâdir-i Belhî ve Bayrâmî Melâmîliği

Dergâh, hânkâh, âsitâne ve ribât gibi çeşitli isimler altında Müslüman camiasının vazgeçilmez unsurlarından biri olan tekkeler, İslâm kültür ve medeniyetinin önemli ve yaygın eğitim kurumlarından sayılmıştır. Sultan Abdülaziz Dönemi’nde Türkistan bölgesinden gelen ve fütüvvet bilincinin özünü koruyan derviş ve şeyh sayısında artış olmuştur. Bu dönemin en ünlü isimlerinden biri de, Abdülkâdir-i Belhî’nin babası Süleyman Belhî’dir. Süleyman Belhî, Afganistan’ın en büyük hankâhlarından birinde şeyh iken Afganistan’a İngilizler’in saldırması ve geri çekilmesinden ardından yaşanan iktidar kavgaları yüzünden malını mülkünü vakfederek kalabalık bir kabileyle hacca gitmek üzere yola çıkmıştır.¹⁹ Kafile, Bağdat’da iken bir elçi vasıtasıyla Osmanlı-Rus Savaşı’nın (1852-1856) sona erdiği haberini almıştır. Süleyman Belhî, bu haber üzerine hac niyetini erteleyerek kabileyle birlikte Musul, Diyarbakır, Urfa ve Halep şehirlerinden sonra Anadolu’ya geçmiş ve 1857²⁰ yılında Konya’ya ulaşmıştır.²¹

¹⁸ Şeyh Rüşühüddin İsmail bin Ahmed el-Ankaravî, *Mevleviler Yolu*, sadeleştiren ve yayına hazırlayan: Mehmet Kanar, İstanbul: Şüle Yayınları, 2012, 37.

¹⁹ Abdülkâdir Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, çev: Neşen Çağıl (Yayına hazırlayan: Yüce Gümüş), İstanbul: Pan Yayıncılık, 2014, 3; Abdülkâdir Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlâmât-ı Rabbâniye)*, çev: Neşen Çağıl (Yayına hazırlayan: Yüce Gümüş, İstanbul: İstanbul Tasavvuf ve Musîkî Araştırmaları Derneği Yayınları, 2017, 12; Baran Aydın, *Hankâh*, İstanbul: Destek Yayınları, 2016, 306,307.

²⁰ Bazı kaynaklarda Belhî ailesinin Konya’ya geliş tarihi 1276 (1859) olarak belirtilmiştir. Bakınız: Nihat Azamat, “Abdülkâdir-i Belhî” (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 1, İstanbul: TDV Yay., 1988, 231; Nuran Çetin, “Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, sy. 4 (2015): 19; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul: Bozkurt Basımevi, c. 1, 1936, 229-230; Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931, 182; Tarık Velioglu, *Osmanlı’nın Manevi Sultanları, (Şeyh Edebâli’den Dede Paşa’ya)*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2017, 422.

Bir başka kaynaktan da Belhî ailesinin 1264 (1848) yılında Afganistan’dan hicret edip İran ve Irak yoluyla 1859’da Konya’ya ulaştıklarını belirtilmektedir. Bakınız: Ahmed Yüksel Özemre, *Üsküdar’ın Üç Sırlısı*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 6. baskı, 2017, 104; İbrahim Zâde Hacı İsmail Hakkı Altuntaş, a <http://ismailhakkialtuntas.com>, Hüseyin Vassaf “Sefine-i Evliya”da Seyyid Abdülkâdir Belhî ve Ailesi-Seyyid Abdülkâdir Belhî Hazretleri (25.05.2017).

Yusuf Öz, makalelerinin birinde onların 1857 yılında Konya’ya geldiklerini belirtmiştir. Bakınız: Yusuf Öz, b “Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları”, 10, Milli Mevlâna Kongresi (Tebliğler) 1, Konya: Selçuk Üniversitesi Matbaası, 2-3 Mayıs 2002, 150.

Ayrıca, Yusuf Öz başka makalesinde de Belhî ailesinin 1853 yılında ülkesinden ayrıldığını ve 1855 yılında Konya’ya ulaştıklarını belirtmiştir. Bakınız: Yusuf Öz, a “Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve “Defter-i Kuyûdat” Fihristi”, *Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)*, Ahmet Yesevî Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı Yayını, sy. 23, (2002): 159-160.

²¹ Öz, b “Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları”, 150; Öz, a “Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve “Defter-i Kuyûdat” Fihristi”, 160; Bahattin Kahraman, “Burhaneddin-i Belhî’nin Çağatayca Şiirleri”, *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)* 4, sy. 2, (2009): 677-678; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 5; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlâmât-ı Rabbâniye)*, 13; Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel*

Şeyh Seyyid Süleyman ve oğlu Abdülkâdir-i Belhî, Konya’da dört yıl²² ikametleri esnasında²³ bazı edebî, dinî eserleri okuyup incelemekle meşgul olmuşlardır.²⁴ Süleyman Belhî de, Sadreddin-i Konevî Türbesi Kütüphanesi’nde bulunan Şeyhü’l-Ekber Muhyiddîn İbnü’l Arabî’nin “*el-Fütûhâtü’l Mekkiyye fî ma’rifeti’l-esrâri’l-mâlikiyye vel-mülkiyye*” adlı en büyük ve temel eserini istinsah etmiştir.²⁵ Bu yıllarda Mevlevî çevreleriyle de görüşen Süleyman Belhî, Mehmed Saîd Hemdem Çelebi çelebilik makamında (1815-1859) iken, 1855-1859 yılları arasında Mevlevîliğe intisab etmiştir. Çelebiler, Süleyman Belhî’ye saygı duymuşlardır. Şemseddin-i Tebrîzî türbedârı Ahmed Dede tarafından, Nakşi şeyhlerinden Şeyh Murad Buhârî Dergâhı şeyhi mesnevî-han Seyyid Süleyman Belhî’ye bir Mevlevî hilâfetnâmesi de verilmiştir.²⁶

Abdülkâdir-i Belhî, Konya’da iken Mevlevîlerle dostluk bağları güçlenmiştir. Onlar sayesinde Anadolu sufiliği ile tanışmıştır.²⁷ O, Konya’da kaldığı dört yıllık süre zarfında Mevlâna’nın eserleriyle ilgilenmiştir. Abdülbâki Gölpınarlı, Mesnevî’nin çevirisi gözden geçirirken kitabın önsözünde Seyyid Abdülkâdir-i Belhî’nin son asrın en büyük sûfî şairi

ve *Resmî Yazışmalar*), 12; Yusuf Öz, “Nâmeî be Sefir Kebîr-i İrân der İstânbûl”, *Âyine-i Mirâs*, Shomare-i 29, Dovre-i Cedîd, Tehran, (1382): 186.

Bazı kaynaklarda Konya’ya kadar göçün 10 yıl sürdüğü bilgisi mevcuttur. Belhî ailesi, Mâverâünnehr’den İran’a geçmiş, sonra Meşhed yolu ile Bağdat’a ulaşmışlar ve mübarek yerleri ziyâret etmişlerdir. Buradan da Urfâ üzerinden Konya’ya geçişlerdir. Bakınız: Şaban Er, *Melâmîlik Ve Osmânî Devri Melâmîleri*, İstanbul: Kutupyıldızı Yayınları, 2015, 444.

²² Hanafî Gondoozi, *Yanabi al’avadat*, motarjam: Moosa Danesh, Mashhad: Albohoos Aleslamie, 1392, 41; Ahmad Panah, “Gondoozi Balkhi va Yanabi Almavadda Sheikh Sayyed Soleman Balkhi”, *Magazin: Ketab va Mah Din*: 1381, 83, www.noormags.ir >view> articlepage, (18.06.2017).

²³ Ekrem Işın, “Abdülkâdir-i Belhî”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999, 44; Kahraman, “Burhaneddin-i Belhî’nin Çağatayca Şiirleri”, 678; Bahattin Kahraman, *Burhâneddîn-i Belhî ve Türkçe Divânı*, Konya: Kömen Yayınları, 2012, 14; Azamat, “Abdülkâdir-i Belhî” (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), 231; Öz, b “Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları”, 6; Seyyid Burhâneddin Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, Yayına Hazırlayanlar: Aliye Uzunlar-Arzu Meral, İstanbul: Revak Kitabevi, 2017, 12; <https://sorularlaİslamiyet.com> > yenabiu’l-mevedde, *Sorularla İslamiyet*, “*Yenabiu’l-mevedde*” adlı eserin yazarı Süleyman el-Kunduzî, Şii midir? (25.05.2017); Öz, “Nâmeî be Sefir Kebîr-i İrân der İstânbûl”, 186; Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, Ba Sarparastiyi Hasan Anoooshe, Tehran: *Ministry of Culture and Islamic Guidance Publishing and Publishing Organization*, 1383, 584.

²⁴ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 182; Öz, a “Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve “Defter-i Kuyûdât” Fihristi”, 162; <https://sorularlaİslamiyet.com> > (25.05.2017).

²⁵ Gondoozi, *Yanabi al’avadat*, 41; Panah, “Gondoozi Balkhi va Yanabi Almavadda Sheikh Sayyed Soleman Balkhi”, 83; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 5; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlhâmât-ı Rabbâniyye)*, 13-14; Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 12; Altuntaş, a <http://ismailhakkialtuntas.com>, (25.05.2017); İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Altuntaş, c <http://ismailhakkialtuntas.com>, *Hüseyn Vassaf “Sefîne-i Evliya”da Seyyid Abdülkâdir Belhî ve Ailesi-Seyyid Şeyh Süleymân Hâce* (25.05.2017).

²⁶ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2. baskı, 2006, 368; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 5; Kahraman, “Burhaneddin-i Belhî’nin Çağatayca Şiirleri”, 677; Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, VI-12; <https://sorularlaİslamiyet.com> > (25.05.2017).

²⁷ Işın, “Abdülkâdir-i Belhî”, 44; Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 23.

olduğunu, hemen hemen bütün eserlerinde Mesnevî'yi esas tuttuğunu ve bir kısmında onu tanzir ettiğini; yer yer Mesnevî'den beyitler aldığını ve Mevlâna'ya büyük hürmet gösterdiğini belirtmektedir.²⁸ Büyük mutasavvıflardan Seyyid Abdülkâdir-i Belhî de, Mevlâna Hazretleri gibi eserlerinde insanda bulunması gereken ideal vasıflardan bahsetmektedir. Ayrıca, “*Yar ol bâr (yük) olma; gül ol, hâr (diken) olma!*” sözü ile de bu durumu özetlemektedir.²⁹

Dini ilimleri, Arapça ve Farsça'yı babasından öğrenen Abdülkâdir-i Belhî, Konya'da iken Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin “*el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*” adlı eserini okuyup bitirmiştir.³⁰ Başka bir kaynakta da Abdülkâdir-i Belhî'nin babası gibi, Şeyh'ül Ekber'in³¹ (ö.1165-1240) bazı eserlerini istinsah ile meşgul olduğu bilgisi yer almaktadır.³²

Süleyman Belhî ve beraberindekiler, Sultan Abdülaziz (1861-1876)'in özel davetiyle Bursa üzerinden 1861 yılında İstanbul'a gelip yerleşmişlerdir.³³ Kaynaklarda, Belhî ailesinin İstanbul'a geliş tarihi farklılık göstermektedir: Hür Mahmut Yücer ve Tarık Velioğlu, Belhî ailesinin 1863 yılında Bursa'ya gittiklerini, ardından 1866 yılında

²⁸ Mevlâna, *Şark İslam Klasikleri Mesnevî I*, çev. Veled İzbudak, Gözden geçiren: Abdülbâki Gölpinarlı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995,1.

²⁹ Önder Göçgün, *Mevlâna ve İnsan*, 1. Milli Mevlâna Kongresi (Tebliğler), Konya: Selçuklu Araştırma Merkezi Yayınları, 3-5 Mayıs 1985, 166.

³⁰ Azamat, “Abdülkâdir-i Belhî” (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), 231; Işın, “Abdülkâdir-i Belhî”, 44; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 2; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlhamât-ı Rabbâniye)*, 11-13; Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 23; Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 584.

³¹ Asıl adı; Muhyiddîn İbnü'l Arabî (محي الدين ابن العربي)'dir. Tasavvuf ve İslâm düşünce tarihinde büyük etkileri bulunan sûfi müelliflerden birisidir. İbnü'l Arabî'nin görüşlerini takdir edenler, O'nun tasavvufta otorite oluşunu kendisine “Şeyh'ül Ekber”, dinî ilimlerde müceddid oluşunu da “Muhyiddîn” lakaplarını vererek ifade etmek istemişlerdir. Bazı kaynaklarda adı İbn Arabî şeklinde de yazılmıştır. Ancak, kendi adını birçok yerde (*el-Fütûhât, Dîvân*) Muhammed İbnü'l Arabî olarak kaydetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mahmud Erol Kılıç, “İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 20, İstanbul: TDV Yay., 1999, 493-516; Çağfer Karadaş, “İtikadî Görüşleri”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 20, İstanbul: TDV Yay., 1999, 516-520; Mahmut Kaya, “İslâm Düşüncesindeki Yeri”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi c. 20, İstanbul: TDV Yay., 1999, 520-522.

³² Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 182.

³³ Işın, “Abdülkâdir-i Belhî”, 44; Kahraman, “Burhaneddin-i Belhî'nin Çağatayca Şiirleri”, 678; Kahraman, *Burhâneddîn-i Belhî ve Türkçe Divânı*, 14; Azamat, “Abdülkâdir-i Belhî” (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), 231; Öz, b “Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları”, 6; Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 12; <https://sorularlaİslamiyet.com> > (25.05.2017); Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 584; Öz, “Nâmeî be Sefir Kebîr-i İrân der İstânbûl”, 186; Gondoozi, *Yanabi al'mavadat*, 41; Panah, “Gondoozi Balkhi va Yanabi Almavadda Sheikh Sayyed Soleman Balkhi”, 83.

Bazı kaynaklarda Abdülkâdir-i Belhî'nin, Sultan Abdülaziz (1861-1876)'in özel davetiyle Bursa'dan İstanbul'a göç ettiği, orada bir tekyede şeyh olduğu ve Abdülkâdir-i Belhî'nin vefatına kadar on yıl vazifesine devam ettiği bilgisi mevcuttur. Bakınız: Tahsin Yazıcı, “Abd-Al-Qader Balkî” (Routledge & Paul Kegan), *Encycloaedia Iranica*, Volume I, Edited By Ehsan Yarshater, Tahran: 1985, 131.

İstanbul'a geldiklerini ifade etmişlerdir.³⁴ Abdülbâki Gölpınarlı, Abdülkâdir-i Belhî'nin babasıyla birlikte 1180/1863 (tarih yanlış yazılmış,1280 olabilir) yılında Bursa'ya gittiklerini, daha sonra Sultan Abdülaziz'in daveti üzerine İstanbul'a geldiklerini belirtmiştir.³⁵ Ahmet Yüksel Özemre, Neşen Çağıl ve Yüce Gümüş ise Belhî ailesinin muhtemelen (1281)1864 yılında İstanbul'a gelmiş olabileceğini düşünmektedirler.³⁶ Mustafa Özel ve Ahmet Cahit Haksever'e göre, Şeyh Süleyman Belhî ve ailesi 1867 yılında İstanbul'a gitmişlerdir.³⁷

Süleyman Belhî ve ailesi, devlet tarafından kiralanan Sülüklüdeki³⁸ konakta iki yıl misafir edildikten sonra³⁹ Üsküdar'da bir konağa taşınmışlardır. Bu konakta kaldığı süre zarfında Süleyman Belhî'ye bütün imkânlar tanınmış, Sultan Abdülaziz tarafından kendisine maaş bağlanmış; hatta arzu ettiği kitapların istinsah edilmesi için hizmetine üç kâtip bile verilmiştir.⁴⁰

Sultan Abdülaziz, Süleyman Belhî'ye ihtiram gösterilmesini ve ona iki bin sekiz yüz kuruş maaş bağlanmasını emretmiştir. Ayrıca, şeyh için Matbaa-ı Âmire'den yemek de gönderilmiştir. Süleyman Belhî kendisine maaş bağlanınca misafirhaneden ayrılmış ve İstanbul'un Aksaray, Sülüklü, Hırka-i Şerîf, Beykoz, Akbaba, Kabataş ve Üsküdar gibi semtlerinde kiracı olarak ikamet etmiştir. Ayrıca, kira bedeli devlet tarafından ödenmiştir.

³⁴ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 252-253; Velioglu, *Osmanlı'nın Manevi Sultanları, (Şeyh Edebâli'den Dede Paşa'ya)*, 422.

³⁵ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 182; Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 104.

³⁶ Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 6; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlhamât-ı Rabbâniye)*, 14; Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 105; Altuntaş, a <http://ismailhakkialtuntas.com>, (25.05.2017).

³⁷ Mustafa Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, sy. 16 (2002): 115; Ahmet Cahit Haksever, "Osmanlı'nın Son Döneminde Islahat ve Tarikatlar: Bektâşilik ve Nakşbendilik Örneği", *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 38 (2009) 52.

³⁸ Bir kaynakta, bu misafirhanenin Sulukule semtinde olduğu ve kirasının şah tarafından ödendiği yazmaktadır. Bakınız: Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 584.

³⁹ Bazı kaynaklarda bu konağın devlet misafirhanesi olduğu yazmaktadır. Hür Mahmut Yücer, Süleyman Belhî için Yusuf Paşa'da Haşim Ağa Konağı'nın devlet tarafından kiralandığını yazmıştır. Bakınız: Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 252.

Yusuf Öz ve Bahattin Kahraman da, Süleyman Belhî'nin iki yıllığına devlet misafirhanesinde kaldığını belirtmiştir. Bakınız: Öz, b "Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları", 151; Öz, a "Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve "Defter-i Kuyûdat" Fihristi", 162; Kahraman, "Burhaneddin-i Belhî'nin Çağatayca Şiirleri", 677; Kahraman, *Burhâneddîn-i Belhî ve Türkçe Divânı*, 9.

⁴⁰ Öz, b "Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları", 151; Kahraman, "Burhaneddin-i Belhî'nin Çağatayca Şiirleri", 677; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 252; Ergun, *Türk Şâirleri*, İstanbul: Bozkurt Basımevi, 230; Öz, a "Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve "Defter-i Kuyûdat" Fihristi", 162-163; Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", 115; Çetin, "Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları", 18-19; Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 182; Işın, "Abdülkâdir-i Belhî", 44; Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 13; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 7; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlhamât-ı Rabbâniye)*, 15.

Bu dönemde, dinî kitapları okumakla ve yıllardır temin etmeyi arzuladığı “Kütüb-i Sitte”yi incelemekle meşgul olmuştur. Süleyman Belhî, İstanbul’daki altı yıllık ikametinden sonra 1867 yılında hacca gitmek üzere hazırlık yaptığı (gerekli harçlıkların devlet tarafından karşılanacağı) bir anda Meclis-i Meşâyih reisi Hâfız Feyzullah Efendi’nin 1867 yılında vefatı üzerine Meclis-i Meşâyih’in yeni reisi Osman Selahaddin Mevlevî (ö.1304/1887) ve beraberindeki on iki meclis üyesi tarafından İstanbul’daki Özbek/Buhara tekkesinde ziyaret edilmiştir. Meclis üyeleri, Süleyman Belhî’ye Nakşi şeyhi ve Mesnevî-hân Feyzullah Efendi’den boşalan Eyüp Nişancasındaki Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı şeyhliğine tayin edildiği haber vermişlerdir.⁴¹

Süleymân Belhî’nin diğer şair oğlu Burhaneddin Belhî tarafından kaleme alınan “Defter-i Kuyûdât” adlı eserde, daha önce herhangi bir kaynakta yer almayan yeni bilgilere ışık tutulmaktadır. Bu kitapta, Seyyid Süleyman Belhî ve meclis üyeleri arasında geçen bir hadisenin Süleymân Belhî’nin hayatını ne derece etkileyip değiştirdiğinden bahsedilmiş, Süleyman Belhî’nin ikinci defa hacca gitmeye niyetlendiği hâlde tekrar hacca gitmesine engel olan aşağıdaki hâdiseye şöyle yer verilmiştir:

“Seyyid Süleymân Belhî Hazretleri’nin huzuruna gelen meclis üyeleri, Süleyman Belhî’den şu sözleri işitmişlerdir: “Ben sizden tekke istemedim ve kesinlikle kabul etmiyorum. Ben dost tâlibiyim, post talibi değilim.” Bu durum karşısında meclis üyeleri, “Hazret-i Siyâdet-penâh’ın söylediği doğrudur. Ancak, biz sizin nur saçan kemâl güneşinizle aydınlanmak; cevher dolu irfan denizinizden feyizlenmek istiyoruz. Bu konuda bize lütfediniz, isteğimizi kabul buyurunuz. Bu dervişlerin hâtırı için bizi şâd ediniz.” diye ısrar etmişlerdir. Süleyman Belhî’nin kalbi birazcık olsun yumuşamıştır ve oğlu Burhaneddin-i Belhî’den Kurân-ı Kerîm’i getirmesini istemiştir. “Tefe’ül edeyim. Eğer Allah izin verirse O’nun emrine uyacağım. Eğer izin vermezse yine emrine tâbi olurum. Sizler de diyânet ehli olduğunuza göre, Allah’ın kelâmına itaat etmelisiniz.” demiştir. Meclis üyeleri de O’nun dediklerini kabul etmişlerdir. Oğlu Burhaneddin Belhî Kur’ân’ı Kerîm’i getirdiğinde Süleyman Belhî ilk önce Kur’ân’ı Kerîm-i öpmüş, sonra bir sayfasını

⁴¹ Özel, “Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II”, 115; Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 182; Azamat, “Abdülkâdir-i Belhî” (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), 231; Işın, “Abdülkâdir-i Belhî”, 44; Haksever, “Osmanlı’nın Son Döneminde Islahat ve Tarikatlar: Bektâşilik ve Nakşibendilik Örneği”, 52; Velioğlu, *Osmanlı’nın Manevi Sultanları*, (Şeyh Edebâli’den Dede Paşa’ya), 423; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 7; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlâmât-ı Rabbâniye)*, 15; Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 13-14; Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 584; Gondoozi, *Yanabi al’ mavadat*, 41; Panah, “Gondoozi Balkhi va Yanabi Almavadda Sheikh Sayyed Soleman Balkhi”, 83.

açmıştır. Rastgele açtığı sayfadan Yunus Sûresi'nin yirmi altıncı âyeti⁴² (10/26) çıkmıştır. Orada bulunanların tamamı oldukça memnun olup “Ey Hazret-i Şeyh-i Kâmil, gönülümüzün muradına şimdi hâsıl oldu.” demişlerdir. Bunun üzerine Seyyid Süleymân Belhî, “Meveddetle (muhabbetle) yoğrulmuş bu garibin alinyazısı böyleymiş. Bunda büyük bir hayır olduğu umuyoruz” diyerek sözünü bitirmiştir.”

Bu tayin sebebiyle, Süleyman Belhî dergâha taşınmış ve hayatının sonuna kadar dergâhta şeyhlik makamında oturmuştur. Şeyh Murad Buhârî Dergâhı'nda ulemadan birçok kişiye hadîs ve tefsir okutan Şeyh Süleyman Belhî, diğer vakitlerinde de kitap ve risâle yazmakla meşgul olmuştur. ⁴³ Nakşibendî-Müceddidî⁴⁴ şeyhi olarak tanınan Süleyman Belhî, Sultan Abdülaziz Hân'ın saltanatı boyunca on altı yıl İstanbul'da ikamet etmiş; ulemadan birçok kişiye hâdis ve tefsir okutmuş, diğer vakitlerinde de kitap ve risâle yazmakla meşgul olmuştur. Şeyh Murad Buhârî Dergâhı'nda on yıl şeyhlik vazifesini yerine getirmiştir. ⁴⁵

Bazı kaynaklarda, Osmanlı-Rus Savaşı başladığında hastalanan Süleyman Belhî'nin hastalığının muharebe boyunca devam ettiği ve savaş sonunda iyice şiddetlendiği yazmaktadır.⁴⁶ O, 74 yaşındayken 6 Şaban 1294 (16 Ağustos 1877) tarihinde perşembe

⁴² “Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne toz (kara leke) bulaşır ne de bir horluk (gelir). İşte onlar cennet ehlidirler. Ve onlar arada ebedî kalacaklardır.” Bakınız: Karaman vdğr., “Kurân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî”, 211.

⁴³ Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 14-15-16.

⁴⁴ Müceddidîlik, Nakşîliğin Horasan köklü klasik tasavvuf anlayışına bağlı bir koldur. İstanbul'da 18. yüzyılda yaygın iken 19. yüzyılda aynı tarikatın Hâlidîlik kolunun yaygınlaşması üzerine ilgi odağı olmaktan uzaklaşmıştır. Bakınız: Işın, “Abdülkâdir-i Belhî”, 44; Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 104; Altuntaş, a <http://ismailhakkialtuntas.com>, 25.05.2017).

⁴⁵ Gondoozi, *Yanabi al'mavadat*, 45; Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 17; Kahraman, “Burhaneddin-i Belhî'nin Çağatayca Şiirleri”, 677; Öz, b “Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları”, 152; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 7; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlahîyye ve İlhâmât-ı Rabbâniye)*, 15; Mehmet Akif Köseoğlu, b “Melâmî Şeyhlerinin İstanbul'da Postnişin Olduğu Tekkeler ve Günümüzdeki Durumları”, Uluslararası Melâmîlik ve Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî Sempozyumu Bildirileri, Ankara: Tika Kültür Yayınları, 2016, 181; Aydın, *Hankâh*, 343; Velioglu, *Osmanlı'nın Manevi Sultanları, (Şeyh Edebâli'den Dede Paşa'ya)*, 423; Er, *Melâmîlik Ve Osmânî Devri Melâmîleri*, 444; İsmail Avcı, *Abdülkâdir-i Belhî'nin Esrâr-ı Tevhîd'i ve Nâzım Paşa'nın Türkçe Tercümesi, Süfi Araştırmaları* 6, sy. 12, (2015):39; Çetin, “Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları”, 19; Ahmet Semih Torun, “Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî Tekkesi Haziresi Üzerine Bir Değerlendirme”, Ankara: *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, sy. 34 (2010): 133; Öz, “Nâmeî be Sefîr Kebîr-i İrân der İstânbûl”, 186.

Bazı kaynaklarda Süleyman Belhî'nin, 9 sene veya 9 seneden fazla hizmet verdiği belirtilmiştir. Bakınız: Özel, “Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II”, 116; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 252; Altuntaş, c <http://ismailhakkialtuntas.com>, (25.05.2017); Er, *Melâmîlik Ve Osmânî Devri Melâmîleri*, 443.

⁴⁶ Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 18.

sabahı saat üçte ahirete intikal etmiş⁴⁷ ve Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı hazîresine defnedilmiştir.⁴⁸

Çalışmamızın devamında, Şeyh Seyyid Abdülkâdir-i Belhî'nin hayatından⁴⁹ kısaca bahsedip melâmîliğin seyri ve gelişimi hakkında bilgi verdikten sonra Abdülkâdir-i Belhî'nin melâmî tavrı üzerinde duracağız.

Şeyh Seyyid Abdülkâdir-i Belhî 1839 yılında Belh yakınlarındaki Kunduz'a bağlı Hankâh kasabasındaki bir tekkede⁵⁰ dünyaya gelmiştir.⁵¹ Özkent Hükümdarı Seyyid Burhanettin Kılıç torunlarından Şeyh Süleyman Efendi'nin büyük oğludur.⁵² Asıl adı

⁴⁷ Bazı kaynaklarda, Süleyman Belhî'nin akıl hastalığından vefat ettiği yazmaktadır. Bakınız: Öz, b "Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları", 152; Öz, a "Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve "Defter-i Kuyûdat" Fihristi", 163; Kahraman, "Burhaneddin-i Belhî'nin Çağatayca Şiirleri", 677.

Şaban Er, Şeyh Süleyman Belhî'nin sinir hastalığından ölmediğini iddia etmektedir. Bazı araştırmacıların Şeyh Süleyman Belhî'nin "istiğrak" ve "insilâh hâllerini" "sinir hastalığı" olarak anladıklarından ve bu şekilde bilgi verdiklerini belirtmektedir. Bakınız: Er, *Melâmîlik Ve Osmânî Devri Melâmîleri*, 445.

⁴⁸ Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 182; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 252-253; Öz, b "Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları", 152; Öz, a "Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve "Defter-i Kuyûdat" Fihristi", 163; Yusuf Öz, "Burhaneddin Belhî Ve Türkçe Mektupları", *Edebiyat Dergisi*, sy. 15 (2006): 204; Kahraman, "Burhaneddin-i Belhî'nin Çağatayca Şiirleri", 677; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 8; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlâmât-ı Rabbâniye)*, 15; Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 17-19; Çetin, "Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları", 18-19; Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", 116; <https://sorularlaİslamiyet.com> > (25.05.2017); Yusuf Öz, "Nâme-i Sefir Kibir-i İrân der İstânbûl", *Ayine-i Mirâs*, Shomare-i 29, Dove-i Cedîd, Tehran, (1382): 186; Gondoozi, *Yanabi al'mavadat*, 31-43; Panah, "Gondoozi Balkhi va Yanabi Almavadda Sheikh Sayyed Soleman Balkhi", 82-84.

⁴⁹ Abdülkâdir-i Belhî'nin hayatı, eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Nurgül Kına, *Dîvân-i Şeyh Seyyid Abdülkâdir-i Belhî Teshîh u Mukaddime u Ta'likât (Sheikh Abd ol-Qader Balkhi's Divan Emendation, Introduction, Appendices)*, Tehran: Haft Vadi, 1397, 7-55; Nurgül Kına ve AliReza Hajiannezad, "Negâhî be Âsâr u Efkâr-i Şeyh Seyyid Abdülkâdir-i Belhî", *Motâle'ât-i Âsyâ-yi Segîr*, Shomare-i 5, (1397): 157-170.

⁵⁰ Bazı kaynaklarda, Seyyid Abdülkâdir-i Belhî'nin Hankâh-ı Çâl'da doğduğu belirtilmektedir. Bakınız: Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 1.

⁵¹ Ergun, *Türk Şairleri*, 229; Azamat, "Abdülkâdir-i Belhî" (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), 231; İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri (Kemâlû's-Şuarâ), "Abdülkâdir Efendi", c. 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999, 31; Veyis Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013, 93; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 1; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlâmât-ı Rabbâniye)*, 11; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 253; Cemâl Kurnaz, *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999, 174; Cemâl Kurnaz, *Anadolu'da Orta Asyalı Şairler*, Ankara: Yargıcı Matbaası, 1997, 166; Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, Ba Sarparastiyi Hasan Anooshe, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance Publishing and Publishing Organization, 1383, 585; Mermet Mermi Haskan, *Eyüplü Hattatlar*, İstanbul: İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2004, 24; Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 181; Yazıcı, "Abd-Al-Qader Balkî", 131; Mohammad Yasir Mahdî, "Türk-İslâm Kültür Merkezlerinden Biri Olarak Belh Şehri", *İslâm, Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musikîsi Dergisi*, sy. 18 (2011): 238; Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 104; Velioğlu, *Osmanlı'nın Manevi Sultanları, (Şeyh Edebâli'den Dede Paşa'ya)*, 422; Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 23; Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 584; Gondoozi, *Yanabi al'mavadat*, 49; Altuntaş, a <http://ismailhakkialtuntas.com>, (25.05.2017).

⁵² İnal, Son Asır Türk Şairleri (Kemâlû's-Şuarâ), "Abdülkâdir Efendi", 31; Azamat, "Abdülkâdir-i Belhî" (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), 231; Gölpinarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler Ve Tarikatlar*, 152; Yazıcı, "Abd-Al-Qader Balkî", 131; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 1; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlâmât-ı Rabbâniye)*, 11; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, 93; Haskan,

Gulâm-ı Kâdir'dir. İstanbul'a geliştinden sonra buranın şivesiyle kendisine Abdülkâdir denilmiştir.⁵³

Şiirlerinde Gulâm-ı Kâdir, Belhî, Kundûzî, Belhî Seyyid, Kâdir-i Belhî ve Kâdir-i Hikmet mahlaslarını kullanan⁵⁴ Abdülkâdir-i Belhî'nin oldukça büyük bir dîvânı vardır.⁵⁵ Türkçe, Arapça, Farsça ve Çağatay dillerini bilen Abdülkâdir-i Belhî'nin *Dîvân*'ı Farsça, Çağatay ve Anadolu Türkçesiyle yazılmış tasavvufî manzumelerden oluşmaktadır.⁵⁶ Bu manzumeler şiir açısından değil, tasavvufî açıdan çok kıymetlidir. Son asrın en büyük sufi şairi olan Abdülkâdir-i Belhî, tasavvufun inceliklerini ve sırlarını açık bir şekilde anlatmıştır.⁵⁷ Şairin, Türkiye Türkçesi yanında Çağatay Türkçesi ve Farsça kaleme aldığı şiirleri de bulunmaktadır.⁵⁸ O, Türkçe manzumelerini bazen Anadolu lehçesiyle bazen Çağatay lehçesiyle yazmış ve çoğunlukla aynı manzumede her iki lehçeyi de

Eyüplü Hattatlar, 24; Mahdî, "Türk-İslâm Kültür Merkezlerinden Biri Olarak Belh Şehri", 238; Kurnaz, *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri*, 174; Kurnaz, *Anadolu'da Orta Asyalı Şairler*, 166; Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 584.

⁵³ Işın, "Abdülkâdir-i Belhî", 44; Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 181; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 253; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 1; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlhamât-ı Rabbâniye)*, 11; Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 23; Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 584; Mahdî, "Türk-İslâm Kültür Merkezlerinden Biri Olarak Belh Şehri", 238; Kurnaz, *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri*, 174; Kurnaz, *Anadolu'da Orta Asyalı Şairler*, 166.

⁵⁴ Öz, a "Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve "Defter-i Kuyûdat" Fihristi", 166; 34-Kasım Evli, "Muhammed Burhaneddin-i Belhi Ve Farsça Divanı (Tenkitli Metin)", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, 13; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 10; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlhamât-ı Rabbâniye)*, 16.

Hasan Anûşe'ye göre; bu divânda Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin mahlası Seyyîd Gulâm Kâdir ve Belhî'dir. Bakınız: Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 585.

⁵⁵ Ergun, *Türk Şairleri*, 231.

⁵⁶ Ergun, *Türk Şairleri*, 231; Öz, a "Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve "Defter-i Kuyûdat" Fihristi", 165; Öz, b "Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları", 153; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 254; Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 108; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 10; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlhamât-ı Rabbâniye)*, 16; Evli, "Muhammed Burhaneddin-i Belhi Ve Farsça Divanı (Tenkitli Metin)", 13; Yazıcı, "Abd-Al-Qader Balkî", 132; Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 585; Altuntaş, a http://ismailhakkialtuntas.com_1 (25.05.2017).

⁵⁷ Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 185; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 10; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlhamât-ı Rabbâniye)*, 16; Yazıcı, "Abd-Al-Qader Balkî", 132; Mahdî, "Türk-İslâm Kültür Merkezlerinden Biri Olarak Belh Şehri", 238; Azamat, "Abdülkâdir-i Belhî" (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), 232; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 254.

⁵⁸ Kahraman, "Burhaneddin-i Belhî'nin Çağatay Şiirleri", 681; Kara, "Buhara-Bombay-Bursa Hattında Dervişlerin Seyr ü Seferi", 54; Öz, a "Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve "Defter-i Kuyûdat" Fihristi", 165; Öz, b "Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları", 153.

kullanmıştır.⁵⁹ Abdülkâdir-i Belhî'yi bir sanatkâr olarak değil, bir sûfî olarak tetkik etmek gerekmektedir.⁶⁰

Seyyid Abdülkâdir Belhî Türkçe, Arapça, Farsça ve Çağatayca lisanlarına ana dili kadar vâkıf⁶¹, edib, zâhid, kâmil bir kişiliğe sahiptir.⁶² Bazı manzumelerini Çağatay lehçesiyle nazmetmiş, bazı şiirlerinde Çağatay Türkçesi kelimeler kullanmıştır.⁶³ Çevresinde hürmetle anılıp sevilen birisidir. Abdülkâdir-i Belhî, ta'likte de iyi bir hattat olarak da zikredilmiştir. Ta'lik hatla yazılmış bazı levhaları vardır. Yaşı ilerledikten sonra yazı meşgalesini tamamen terk etmiştir.⁶⁴ O, 20. yüzyıl mutasavvıfları arasında önemli bir yere sahiptir. Yazdığı eserler de tamamıyla tasavvufidir,⁶⁵ ayrıca döneminin önemli tasavvuf şairlerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁶⁶ Bazı kaynaklarda, “son zamanın en ünlü ve gerçek sûfîsî”, “son asrın en büyük sûfî şairi”, “son asrın en meşhur mutasavvıfı”, “Mevlâna'dan sonra en uzun manzum tasavvufî eser veren şair” olarak anılmaktadır. Bütün eserlerinde *Mesnevî*'yi esas tutmuş, bir kısmında onu tanzir etmiş; yer yer *Mesnevî*'den beyitler almış ve Mevlâna'ya büyük bir hürmet göstermiştir.⁶⁷

Saadet Karaköse yaptığı çalışmanın önsözünde Abdülkâdir-i Belhî'nin Divânı'nın birçok yerinde Mevlâna etkisinin görüldüğünden bahsetmiştir. Ayrıca, Anadolu'nun ilk

⁵⁹ Ergun, *Türk Şairleri*, 231.

⁶⁰ Ergun, *Türk Şairleri*, 231; Öz, a “Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve “Defter-i Kuyûdat” Fihristi”, 165; Altuntaş, a http://ismailhakkialtuntas.com_ (25.05.2017); Mahdî, “Türk-İslâm Kültür Merkezlerinden Biri Olarak Belh Şehri”, 238.

Abdûlbaki Gölpınarlı *Melâmîlik ve Melâmîler* adlı eserinde, Abdülkâdir-i Belhî'nin *Divânı*'ndan Farsça bir manzume ile Türkçe bir manzumeye yer vermiştir. Bakınız: Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 18.

⁶¹ Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 108; Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 23; Haskan, *Eyüplü Hattatlar*, 25; Reşad Ekrem Koçu, “Abdülkadir Efendi” (Şeyh), c.1, İstanbul: Neşriyat Kolektif Şirketi, 1958, 119; Altuntaş, a http://ismailhakkialtuntas.com_ (25.05.2017).

⁶² İnal, *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlü's-Şuarâ)*, “Abdülkâdir Efendi”, 31; Koçu, “Abdülkadir Efendi” (Şeyh), 119.

⁶³ Koçu, “Abdülkadir Efendi” (Şeyh), 119; Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 108; Öz, a “Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve “Defter-i Kuyûdat” Fihristi”, 165; Çetin, “Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları”, 21; Kahraman, “Burhaneddin-i Belhî'nin Çağatayca Şiirleri”, 681.

⁶⁴ Öz, b “Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları”, 154; Koçu, “Abdülkadir Efendi” (Şeyh), 119; Çetin, “Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları”, 21; Öz, “Burhaneddin Belhî Ve Türkçe Mektupları”, 204; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 11; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlâmât-ı Rabbâniye)*, 13-14; Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 17; Haskan, *Eyüplü Hattatlar*, 24; Yazıcı, 1985: s 131; Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 23; Haskan, *Eyüplü Hattatlar*, 25.

⁶⁵ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 185; Mahdî, “Türk-İslâm Kültür Merkezlerinden Biri Olarak Belh Şehri”, 238.

⁶⁶ Kahraman, “Burhaneddin-i Belhî'nin Çağatayca Şiirleri”, 681.

⁶⁷ Öz, b “Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları”, 153-155; Öz, a “Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve “Defter-i Kuyûdat” Fihristi”, 165-166; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 9; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlâmât-ı Rabbâniye)*, 13-14; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlâmât-ı Rabbâniye)*, 16; Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 33; Çetin, “Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları”, 21; docshare01.docshare.tips > files *Türbeler, Eyüp Sultan Türbeleri* (PDF) (*Şeyh Murad Efendi Türbesi*), (04.07.2017), 233.

durağı olan Konya'nın, Mevlâna yolunda ilerleme veya Mevlâna dâvetine icabet etme şeklinde algılanabileceğini ve Abdülkâdir-i Belhî'nin lirik şiirlerinde *Mevlâna Dîvânı*'ndan, hikemî şiirlerinde ise *Mesnevî*'den esintiler bulunduğunu belirtmektedir.⁶⁸

Şiirlerinde Gulâm-ı Kâdir, Kâdir-i Hikmet, Belhî gibi mahlâslar kullanan⁶⁹ Abdülkâdir-i Belhî'nin eser sayısı bazı kaynaklarda farklılık göstermektedir. Ekrem Işın, eserlerinin büyük bir kısmını mesnevi tarzında yazan Abdülkâdir-i Belhî'nin *Esrâru't-Tevhîd*, *Yenâbü'l-Hikem*, *Künûzü'l-Ârifîn*, *Gülşen-i Esrâr* ve tasavvufî şiirlerini topladığı *Divân* adlı toplamda beş eseri bulunduğundan ve bu eserlerin kaynaklarda zikredilmekle birlikte nerede olduklarının bilinmediğinden bahsetmektedir.⁷⁰ Nihat Azamat, Abdülkâdir-i Belhî'nin 6 eseri hakkında bilgi verip *Şems-i Rahşân*, *Şumûs-ı Envâr* ve *İlhâmât-ı Rabbâniyye* adlı üç eserinden bahsetmemiştir.⁷¹ Sadeddin Nüzhet Ergun da Abdülkâdir-i Belhî'nin *Şumûs-ı Envâr* ve *İlhâmât-ı Rabbâniyye* adlı iki eserinden bahsetmemiştir.⁷² Tahsin Yazıcı ve Cemâl Kurnaz, Abdülkâdir-i Belhî'nin *Yenâbü'l-Hikem* (11000), *Gülşen-i Esrâr* (6876), *Künûzü'l-Ârifîn* (5437), *Esrâru't-Tevhîd* (232), *Şems-i Rahşân* (7777), *Sünûhât* (2260), *İlhâmât-ı Rabbâniyye* ve *Dîvân* adlı sekiz eserine değinmişlerdir.⁷³

İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnal ve Hüseyin Vassaf, Mehmet Köseoğlu da Abdülkâdir-i Belhî'nin *Şems-i Rahşân*, *Yenâbü'u'l-hikem*, *Künûzü'l-Ârifîn*, *Şumûs-ı Envâr*, *Sünûhât-ı İlâhiyye*, *İlhâmât-ı Rabbâniyye*, *Dîvân-ı Belhî*, *Gülşen-i Esrâr*, *Esrâru't-tevhîd* adlı 9 eserinin olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca, İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnal Beyefendi, Abdülkâdir-i Belhî'nin Türkçe şiirini görmediğini belirtmektedir.⁷⁴ Ahmet Yüksel Özemre'ye göre de, Seyyid Abdülkâdir-i Belhî Hazretlerinin toplam 38.049 beyitten oluşan *Künûzü'l-Ârifîn* (5.437), *Yenâbü'u'l-hikem* (12.071), *Şems-i Rahşân* (7.777), *Gülşen-i Esrâr* (6.876), *Sünûhât-ı İlâhiyye* (2.260), *Dîvân-ı Belhî* (3.380),

⁶⁸ Seyyid Abdülkâdir-i Belhî, *Divân-ı Belhî (Seyyid Abdülkâdir Belhî'nin Farsça-Türkçe Divânı)* çev.-haz., Saadet Karaköse, İstanbul: İstanbul Tasavvuf ve Müsîkî Araştırmaları Derneği Yayınları, 2016, 5.

⁶⁹ Ergun, *Türk Şâirleri*, 231; Kahraman, "Burhaneddin-i Belhî'nin Çağatayca Şiirleri", 681; Azamat, "Abdülkâdir-i Belhî" (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), 232; Öz, a "Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve "Defter-i Kuyûdat" Fihristi", 165; Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 33; Mahdî, "Türk-İslâm Kültür Merkezlerinden Biri Olarak Belh Şehri", 238.

⁷⁰ Işın, "Abdülkâdir-i Belhî", 44.

⁷¹ Azamat, "Abdülkâdir-i Belhî" (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), 232; Mustafa Kara, "Buhara-Bombay-Bursa Hattında Dervişlerin Seyr ü Seferi", *Divân İlmi Araştırmalar*, sy. 20 (2006): 54; Eyli, "Muhammed Burhaneddin-i Belhî Ve Farsça Divanı (Tenkitli Metin)", 13.

⁷² Ergun, *Türk Şâirleri*, 231-232.

⁷³ Yazıcı, "Abd-Al-Qader Balkî", 131-132; Kurnaz, *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri*, 174; Kurnaz, *Anadolu'da Orta Asyalı Şairler*, 167.

⁷⁴ İnal, Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlî's-Şuarâ), "Abdülkâdir Efendi", 31; Köseoğlu, a *İstanbul'un Yüzleri-81/İstanbul'un 100 Tekkesi*, 98; Altuntaş, ç <http://ismailhakkialtuntas.com>, (25.05.2017).

Esrâru't-tevhîd (232) adlı 7 eseri mevcuttur.⁷⁵ Yusuf Öz de, Abdülkâdir-i Belhî'nin *Gülşen-i Esrâr*, *Künûzü'l-ârifîn*, *Yenâbi'u'l-hikem*, *Sünûhât-ı İlâhiyye* ve *İlhâmât-ı Rabbâniyye*, *Şems-i Rahşân*, *Esrâru't-tevhîd* adlı Farsça mesnevilerinden ve *Dîvân*'ından oluşan toplamda 7 eserinden bahsetmiştir.⁷⁶

Refi Cevat Ulunay, Abdülkâdir-i Belhî'nin *Dîvân*'ı hariç olmak üzere yazdığı eserlerin toplamının 33.598 beyit olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Abdülkâdir-i Belhî'nin *Yenâbi'u'l-hikem*, *Esrâru't-Tevhîd*, *Gülşen-i Esrâr*, *Künûzü'l-Ârifîn*, *Şems-i Rahşân*, *Sünûhât-ı İlâhiyye* ve *Dîvân* adlı eserlerinden bahsetmekte, *Şümûs-i Envâr* ve *Sunuhât* adlı eserlerinden bahsetmemektedir.⁷⁷ Aliye Uzunlar ve Arzu Meral, Neşen Çağıl ve Yüce Gümüş de Abdülkâdir-i Belhî'nin *Dîvân-ı Belhî*, *Gülşen-i Esrâr*, *Sünûhât-ı İlâhiyye*, *Yenâbi'u'l-hikem*, *Künûzü'l-ârifîn*, *Esrâr-ı Tevhîd*, *Şems-i Rahşân* adlı tamamı manzum olan 7 eserini tespit etmişlerdir.⁷⁸

Anadolu'da 12. yüzyıldan itibaren ilk örneklerini vermeye başlayan Türk Edebiyatı'nın başlangıçta Mevlevîlik ve Bektâşilik gibi iki ayrı koldan gelişme ve yayılma imkânı bulduğu görülmektedir. Mevlevîliğin daha kuruluşundan itibaren aydın zümreler ve yüksek idarî çevrelerde doğup gelişmesinin yanında Bektaşî, Melâmî, Halvetî tekkeler çevresinde geniş halk kitleleri için de sanat amacı gütmeyen, sade, basit bir edebiyat gelişmiş ve Tekke Edebiyatı'nın ilk örnekleri verilmiştir. Kendisine ait nazım şekli olmayan Tekke Edebiyatı, *Dîvân* ve *Âşık* edebiyatları nazım şekillerini ortak olarak kullanmıştır. Eski Türk Edebiyatı'nda tasavvufî deyişin büyük bir önemi bulunmaktadır. Edebî sanatlara tutkun olan şairler, düşünce ve duygularını belirtmek için tasavvuftan yararlanmışlardır. Tasavvufî deyişin en güzel örneklerine tekke şiirinde rastlanılmaktadır. Çeşitli tarikatlara bağlı olan tekke şairleri, tasavvufî düşüncelerini bu şekilde ustaca ortaya koymuşlardır. Bunlardan bazıları tarikatların yöntemini, âdabını gösteren eğitici ve öğretici manzumelerdir. Büyük bir kısmı da ilâhi neşve ile yazılmış lirik, bazen de kalenderce şiirlerdir.⁷⁹

⁷⁵ Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 108; Altuntaş, a <http://ismailhakkialtuntas.com>, (25.05.2017).

⁷⁶ Öz, a "Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve "Defter-i Kuyûdat" Fihristi", 165-167; Öz, b "Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları", 153-154.

⁷⁷ Velioglu, *Osmanlı'nın Manevi Sultanları*, (*Şeyh Edebâli'den Dede Paşa'ya*), 428.

⁷⁸ Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 33; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 10; Belhî, a 2017: s 16.

⁷⁹ dergipark.ulakbim.gov.tr > article > view, Azmi Bilgin, "Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı, İlmi Araştırmalar", *Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, sy. 1 (1995): 70-71 (05.10.2017).

Azmi Bilgin'in "*Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı*" adlı makalesindeki bilgiler doğrultusunda, eserlerinde lafız ve mana sanatlarına az rastlanılan Abdülkâdir-i Belhî'nin tekke edebiyatı çerçevesinde eserler kaleme aldığını söyleyebiliriz.

Daha önce, Belhî ailesinin Anadolu'ya geliş tarihleri hakkında çeşitli farklı görüşlerin olduğunu belirtmiştik. Bize göre; bu yolculuğa 1861 yılında çıkmıştır. Ayrıca, bu son seyahatin Sultan Abdülaziz'in yaptığı davetin yanında başka bir sebebi daha bulunmaktadır. Bu sebep; Abdülkâdir Belhî'nin çocukken gördüğü rüyanın Bursa'da da tekrarlanmış olmasıdır. Bu rivayeti kaynaklarda geçtiği hâliyle, Konya merkezli olarak nakledeceğiz.

Abdülbâki Gölpinarlı'nın, Konyalı Muallim Arif Efendi'den işittiği bu hâdise kaynaklarda şöyle geçmektedir:

"Konya'da bulunduğu sırada Hamzâvî-Melâmî kutbu İbrâhim Baba Velî (ö. 1264/1848)'nin vefatından sonra yerine geçen Şeyh Seyyid Bekir Reşâd Efendi'yi⁸⁰ (ö.1292/1875) bir gün rüyasında gördüğü rivayet edilmektedir. Rüyada Seyyid Reşâd Efendi, Abdülkâdir Belhî'ye mânevî eğitim vermekle görevlendirildiğini ve zaman kaybetmeden İstanbul'a gelmesini söylemiştir. Abdülkâdir Belhî, aynı rüyayı birkaç gece tekrar görünce bu durumu babasına anlatmıştır. Hatta bu rüya sebebiyle Belhî ailesi, Konya'dan Bursa yoluyla İstanbul'a hicret kararını almışlardır. Bursa'ya vardıklarında Abdülkâdir Belhî, rüyasında tekrar Seyyid Bekir Reşâd Efendi'yi görmüştür. Sultân Abdülazîz'in, Seyyid Süleyman'ı İstanbul'a davet edişi haberi de bu rüyayla aynı zamana denk gelmiştir. Abdülkâdir Belhî ve babası birlikte İstanbul'a vardıklarında, adresini bilmedikleri Seyyid Bekir Reşâd Efendi'nin evini bulmak için yola düşmüşlerdir. Abdülkâdir Belhî, içinden gelen bir sesle (kalbî muhabbetini rehber kabul ederek): "Ben Efendimi bulurum" demiş ve Fatih semtine doğru yürümeye başlamıştır. Babası da kendisine eşlik etmiştir. Seyyid Bekir Reşâd Efendi'nin konağının önüne geldiklerinde Abdülkâdir Belhî manevî bir hissiyatla kapıya doğru yönelmiş, kapı hemen açılmış; Reşâd Efendi, baba ile oğlunu sohbet meclisinden tanıdığı iki eski dost gibi karşılamıştır. Sonra,

⁸⁰ Abdülbâki Gölpinarlı'nın, "*100 Soruda Türkiye'de Mezhepler Ve Tarikatlar*" adlı eserinde bu kişinin ismi Seyyid Bekir'ür- Reşâd olarak yazılmıştır. Bakınız: Gölpinarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler Ve Tarikatlar*, 196.

Seyyid Bekir Reşâd'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Er, *Melâmîlik Ve Osmânî Devri Melâmîleri*, 442.

Seyyid Bekir Reşâd Efendi rüyayı tahkik etmiş ve Abdülkâdir Belhî'yi kendisine mürid kabul etmiştir."⁸¹

Seyyid Bekir Reşâd, İbrahim Baba-i Velî'nin halifesidir. Hazret, vefat etikten sonra Hamzâvî ve Melâmîler'in kutbu olmuştur. Aslen Moralıdır. Üsküp, Manastır, İşkodra ve Selânik'te bazı memuriyetlerde uzun yıllar çalışmış, sonra İstanbul'a dönmüş ve meşhur ihtisap memuru Hüseyin Bey'in kahyâsı olmuştur. İrşad faaliyetlerine Fatih Boyacıkapısındaki konağında devam etmiştir. 1875 yılında vefat etmiş ve Edirne Kapısındaki Mahmûd Tokmaktepe Mısırtarlası Kabristanı'na defnedilmiştir.⁸²

Seyyid Abdülkâdir Belhî, hocası Seyyid Bekir Reşâd Efendi'den on bir yıl boyunca ders almıştır.⁸³ Hocasından, âleme Hamzâvî-Melâmî tarikatlarının benimsediği fikirlerle bakmayı öğrenmiş; hatta Abdülkâdir Belhî Hazretleri Nakşiliğinden çok, Seyyid Bekir Reşâd Hazretleri'nden sonra Hamzâvî kutbu olması ile öne çıkmıştır. Ölünceye kadar rehberlik hizmetiyle birçok kişiyi Hamzâvîliğe dâhil etmiş ve samedânî tavrın (ilâhî olan Allah'tan başka kimseye ve hiçbir şeye ihtiyaç duymama hâli) hikmetini anlamıştır. Abdülkâdir-i Belhî, kimsenin peşinden koşmamıştır.⁸⁴

İkinci Devre Melâmîliği de denilen Bayramî Melâmîliği (Hamzâvîlik), 16. yüzyılın başında İsmâîl-i Maşûkî tarafından İstanbul'a getirilmiştir. Bayrâmî Melâmîliği'ni idare eden 18. yüzyıl sonlarında İstanbul'da şehit edilen Bosnalı Hamza Bâlî'den sonra Bayrâmî Melâmîleri, Hamzâvî diye anılmaya başlamıştır. Bayrâmî Melâmîliği'nin 19. yüzyıldaki temsilcisi Şeyh Bekir Reşâd Efendi (ö.1292/1875)'dir. Nakşibendî-Müceddidî icâzetini babasından alan Eyüp Nişancasındaki Şeyh Murâd Nakşibendî Dergâhı şeyhi Şeyh Seyyid Abdülkâdir-i Belhî⁸⁵, kendisinden önceki Melâmî-Hamzâvî kutbu Seyyid Bekir Reşâd

⁸¹ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 182-183; Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 105; Velioglu, *Osmanlı'nın Manevi Sultanları, (Şeyh Edebâli'den Dede Paşa'ya)*, 423-425; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 5-6; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlâmât-ı Rabbâniye)*, 14; Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 23-24; Altuntaş, a <http://ismailhakkialtuntas.com>, (25.05.2017); Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 585.

⁸² Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 1820; Alşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, 262; Er, *Melâmîlik Ve Osmânî Devri Melâmîleri*, 442.

⁸³ Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 105; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 7; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlâmât-ı Rabbâniye)*, 15; Velioglu, *Osmanlı'nın Manevi Sultanları, (Şeyh Edebâli'den Dede Paşa'ya)*, 425; Altuntaş, a <http://ismailhakkialtuntas.com>, (25.05.2017).

⁸⁴ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 182-183; Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 105-106-108; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlâmât-ı Rabbâniye)*, 24; Altuntaş, a <http://ismailhakkialtuntas.com>, (25.05.2017).

⁸⁵ Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 104; Işın, "Abdülkâdir-i Belhî", 44; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 2; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlâmât-ı Rabbâniye)*, 12; Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 24; Kurnaz, *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri*, 174; Kurnaz, *Anadolu'da Orta Asyalı Şairler*, 166; Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, Ba

Efendi'nin manevî halkasına katılıp ondan feyz almıştır. Şeyh Bekir Reşâd Efendi tarafından, Abdülkâdir-i Belhî'ye Melâmî-Hamzâvî icâzeti verilmiştir. Böylece, Horasan ve Rumeli kökenli tasavvuf akımları Şeyh Abdülkâdir-i Belhî'nin önderliğinde birleşmiştir. Bu akımların İstanbuldaki temsilcileri olan Bektâşîler ve Mevlevîler de Abdülkâdir-i Belhî'yi, Bekir Reşâd Efendi'nin vefatından sonra da “kutup” olarak kabul edip O'na saygı göstermişlerdir. Hatta çok sayıda Mevlevî tarafından da “kutup” olarak tanınmıştır.⁸⁶ Nakşibendî-Müceddidî tarikatına mensup olmasının yanında Hamzâvîlik ilkelerine de oldukça bağlı kalmış olan Abdülkâdir-i Belhî'nin,⁸⁷ İstanbul hayatı üzerindeki asıl önemli etkisi Melâmî-Hamzâvî kutbu olmasıdır.⁸⁸

Babası Şeyh Süleyman Belhî vefat edince, yerine vasiyeti gereği büyük oğlu Nakşibendî ve Melâmî-Hamzâvî şeyhi Seyyid Abdülkâdir-i Belhî Efendi (ö.1341/1923) atanmış ve 1877⁸⁹ yılında Eyüp Nişancasındaki Şeyh Murad Dergâhı şeyhliğine geçmiştir.⁹⁰ Seyyid Abdülkâdir-i Belhî, bu göreve atandığında 39 yaşındadır.⁹¹ İcrâ ettiği faaliyetleri ile etkinliğinin artmasından dolayı adı geçen tekke, Abdülkâdir-i Belhî döneminde Seyyid Belhî olarak tanınmıştır.⁹²

Sarparastiyi Hasan Anooche, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance Publishing and Publishing Organization, 1383, 585.

⁸⁶ Azamat, “Abdülkâdir-i Belhî” (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), 231-232; Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 182; Kahraman, “Burhaneddin-i Belhî'nin Çağatayca Şiirleri”, 681; docshare01.docshare.tips > files, (04.07.2017), 232-233; Kurnaz, *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri*, 174; Kurnaz, *Anadolu'da Orta Asyalı Şairler*, 166; Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 585.

⁸⁷ Işın, “Abdülkâdir-i Belhî”, 44; Azamat, “Abdülkâdir-i Belhî” (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî-Hamzavî şeyhi), 232.

⁸⁸ Işın, “Abdülkâdir-i Belhî”, 44.

⁸⁹ Bazı kaynaklarda Abdülkâdir-i Belhî'nin babasının ölümü üzerine 1876 yılında Şeyh Murad Dergâhı'nda şeyh olduğu yazmaktadır. Bakınız: Recep İncegil, “Abdülkâdir Efendi, Belhî, Seyyid”, İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, c. 1, İstanbul: Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1982, 171.

⁹⁰ İnal, *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlû'ş-Şuarâ)*, “Abdülkâdir Efendi”, 31; Azamat, “Abdülkâdir-i Belhî” (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), 231; Işın, “Abdülkâdir-i Belhî”, 44; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 8; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlhamât-ı Rabbâniye)*, 15; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 253; Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 25; Kara, “Buhara-Bombay-Bursa Hattında Dervişlerin Seyr ü Seferi”, 54; M. Baha Tanman, “Murâd Buhârî Tekkesi” Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi c. 5, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, 514; Kurnaz, *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri*, 174; Kurnaz, *Anadolu'da Orta Asyalı Şairler*, 167; Çetin, “Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları”, 18; Mermet Mermi Haskan, *Eyüplü Hattatlar*, 25; Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 584-585.

⁹¹ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 253; Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 25; Er, *Melâmîlik Ve Osmânî Devri Melâmîleri*, 442.

⁹² Tanman, “Murâd Buhârî Tekkesi”, 514; Çetin, “Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları”, 18.

Vefatına kadar 46 yıl boyunca⁹³ postnişini olduğu Şeyh Murâd Buhârî Dergâhî'nda vefatına (1923) kadar nakşi-melâmî usulünce irşad faaliyetleri sürdürmüştür. Abdülkâdir-i Belhî'nin vefatından sonra, oğlu Seyyid Ahmed Muhtâr⁹⁴ (ö.1933) Hamzâvîlerce muktedâ olarak tanınmıştır. Abdülbâkî Gölpınarlı'ya göre, Seyyid Ahmed Muhtâr'a ilgi gösteren Mevlevîler de bulunmaktadır.⁹⁵

⁹³ Bazı kaynaklarda Abdülkâdir-i Belhî'nin ömrünün sonuna kadar kırk yedi yıl Şeyh Murad Buhari Dergâhî'nda postnişin olduğu yazmaktadır. Bakınız: Ergun, *Türk Şairleri*, 229; Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 181; İnal, *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî'ş-Şuarâ)*, "Abdülkâdir Efendi", 31; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 253; Haskan, *Eyüplü Hattatlar*, 25; Çetin, "Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları", 18; Mahdî, "Türk-İslâm Kültür Merkezlerinden Biri Olarak Belh Şehri", 238; Öz, a "Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve "Defter-i Kuyûdat" Fihristi", 164-165; Öz, b "Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları", 153; Öz, "Burhaneddin Belhî Ve Türkçe Mektupları", 204.

Başka kaynaklarda da, Abdülkâdir-i Belhî'nin on yıl boyunca tekkede şeyh olduğu bilgisi mevcuttur. Bakınız: Yazıcı, "Abd-Al-Qader Balkî", 131.

⁹⁴ İbrahim Kunt, Mevlevîlik kültürüyle yetişen ve Yenikapı Mevlevîhânesi'nin son şeyhi olan Abdülbâkî Mehmed Baykara'nın (1883/1935) Hamzâvîlerle de ilişki içerisinde olduğunu, hatta Hamzâvîliğin temsilcilerinden Seyyid Abdülkâdir-i Belhî'nin oğlu Seyyid Ahmed Muhtâr'a (ö.1933) mensup olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Enfâs-ı Bâkî'de bulunan son tarih düşürme manzumesi, Seyyid Abdülkâdir-i Belhî'nin oğlu Seyyid Ahmed Muhtâr hakkındadır. İbrahim Kunt, Seyyid Ahmed Muhtâr'ın vefatı için Enfâs-ı Bâkî'nin 101b numaralı yaprağında yazılan tarih düşürme manzumesini "Tarih-i vefât-ı Seyyid-i Muhtâr bin Abdülkâdir-i Belhî kaddesenallâhu bi-esrârîhima" başlığıyla şu şekilde göstermiştir:

تاریخ وفات سید مختار بن عبدالقادر البلخی قدسناالله باسرارهما
رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلان
رفت از دنیا به عقبا ناگهان فخرانام
تیره شد ایام ما از هجر وی مانند
شام
آن که مختار است فخرانبیا را زان سبب
گشت مختار السیاده باقبا تاریخ تام

Abdülkâdir-i Belhî'nin oğlu Seyyid Muhtâr'ın (Allah onların sırlarıyla bizi kutsasın) vefat tarihi:

Remel: Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

İnsanların hayırlısı, ansızın bu dünyadan ukbâya gitti; O'nun ayrılığından dolayı günlerimiz gece gibi karardı

O, peygamberlerin övücü için muhtardır; bu sebeple, onun tam tarihi muhtâr'ın's-ıyâde oldu.

Ayrıntılı bilgi için bakınız: İbrahim Kunt, "Yenikapı Mevlevîhânesi Son Şeyhi Abdülbâkî Mehmed Baykara Dede'nin Enfâs-ı Bâkî'de Bulunan Farsça Şiirleri", İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası, sy. 22, (2013): 133-134.

⁹⁵ Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler Ve Tarikatlar*, 266; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 260; Işın, "Abdülkâdir-i Belhî", 44; Azamat, "Abdülkâdir-i Belhî" (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzâvî şeyhi), 232; Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 182; Ergun, *Türk Şairleri*, 231; Çetin, "Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları", 20; Mehmet Akif Köseoğlu, a *İstanbul'un Yüzleri-81/İstanbul'un 100 Tekkesi*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2016, 182; Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 585; Koçu, "Abdülkadir Efendi" (Şeyh), 119; Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 106; Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 8-12; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlâmât-ı Rabbâniye)*, 15-17; *İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Altuntaş, ç <http://ismailhakkialtuntaş.com>, Hüseyin Vassaf "Sefîne-i Evliya" da Seyyid Abdülkâdir Belhî ve Ailesi- Şeyh Seyyid Abdülkâdir Efendi (25.05.2017)*, Kara, "Buhara-Bombay-Bursa Hattında Derişlerin Seyr ü Seferi", 54; Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 41; Kurnaz, *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri*, 174; Kurnaz, *Anadolu'da Orta Asyalı Şairler*, 167; Yıldız, 2016: s 147; Mahdî, "Türk-İslâm Kültür Merkezlerinden Biri Olarak Belh Şehri", 238; Velioğlu, *Osmanlı'nın Manevi Sultanları, (Şeyh Edebâli'den Dede Paşa'ya)*, 426; Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 585.

Melâmîlerle en çok iletişim kurup en iyi anlaşılan kişiler Mevlevîlerdir. Melâmîlikle aynı esaslara yani aşk ve cezbeyle dayanıp aynı kaynaktan yani Horasânîlikten feyiz alan Mevlevîlik de, Melâmîlik gibi diğer tarikatlardan ayrıdır. Mevlevîler, kendilerini sufi saymazlar. Sûfi tarikatları dedikleri diğer tarikatlar da Mevlevîleri hoş görmezler. Mevlevîlik ile Melâmîliğin aynı görüşte olmaları, bu iki tarikatı tamamen birbirine yaklaştırmıştır.⁹⁶

10. yüzyılda Merv, Herat, Belh ve Nişâbur şehirlerini içine alan Horasan'da ortaya çıkıp özellikle Nişabur'da yaygınlık kazanan tasavvuf tarihinin en çok dikkati çeken konularından biri melâmetîyye hareketidir. Etkisini günümüzde de sürdüren bu tasavvufî anlayışı benimseyen kişilere ehl-i melâmet, melâmî, melâmetî; bu dönemdeki akıma da melâmetîyye, melâmîyye (melâmetîlik) denilmiştir.⁹⁷ Melâmet, 883 yılında (1429-1430) Hacı Bayram Velî tarafından tekrar canlandırılmış ve melâmetîlik, “melâmîlik” adını almıştır. Bu koldan gelen ve İstanbul'da idam edilen Bosnalı Hamza Bâlî⁹⁸, den sonra hamzavîlik diye de anılan melâmîliğin son zamanlarda bilhassa Seyyid Abdülkâdir-i Belhî tarafından temsil edildiğini daha önce ifade etmiştik.

⁹⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 283; Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 205.

⁹⁷ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 135; Azamat, “Melâmet” ملامت, 25.

⁹⁸ Hüsameddin Ankaravî'nin öğrencilerinden Bosnalı Melâmî şeyhi Hamza Bâlî (ö.969/1561-1562), çeşitli tasavvufî söz ve davranışları sebebiyle Bosna ulemâ ve meşâyihî tarafından şikâyet edilmiş, bunun üzerine İstanbul'dan Bosna'ya müfettişler gönderilmiş ve teftiş neticesinde, Hamza Bâlî İstanbul'a getirilmiş ve Ebüssuûd Efendi'den onun hakkında fetva istenmiştir. Şeyhülislâm, onun durumunu bazı tarikat şeyhlerine sormuş ve onlar da “*Cahil ve nâkısır ve dördüncü esmâda kalmıştır. Bundan mâadâ mukaddemâ allâme-i zamân müftî-i sakaleyn Kemal Paşazâde fetvâsıyla maktûl olan Oğlan Şeyh -İsmail Ma'sûkî-tarikatındandır*” demişlerdir. Bunun üzerine, Ebüssuûd Efendi de “*Fâzıl-ı Rûm İbn Kemâl merhum fetvasıyla katl olunan İsmail'in katli, zendeka ve ilhâda bina olunmuş idi. Şeyh Hamza dahi ol tarikte zındık ise, katli meşrudur.*” diyerek idamına fetva vermiş 171 ve bu fetva üzerine 969 (1561-1562) yılında Süleymaniye'de bulunan Deveoğlu Çeşmesi'nin önünde idam edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ferhat Koca, “Osmanlılar Dönemi Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi: Fakırlar İle Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1 (2002): 105.

Hüsameddin-i Ankaravî'den sonra kutup olarak kabul edilen Hamza Bâlî, melâmîlik tarihinde özel bir yere sahiptir. Onun döneminde, Bayramî Melâmîleri Osmanlı yönetimiyle yeniden karşı karşıya gelmişlerdir. Hamza Bâlî, Melâmîlerin merkezini Saray Bosna ve çevresine taşımıştır. Bosna'da bir hükümet kurma teşebbüsünde bulunduğu için İstanbul'a getirildiği ve 969 (1561-1562) yılında Deveoğlu yokuşunda başı baltayla kesilerek şehit edildiği sanılmaktadır. Hamza Bâlî'nin katlinden sonra melâmîlik, onun tarikat içindeki nüfuzu sebebiyle adına izafeten “Hamzâvîlik” olarak tanınmıştır. Detaylı bilgi için bakınız: Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler Ve Tarikatlar*, 265; Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, 117; Zübeyde Özer, “Sarı Abdullah Efendi'nin Cevheretü'l-Bidaye ve Dürretü'n-Nihaye Adlı Eserinde Bayramî-Melâmîler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, sy. 41 (2015): 1366.

Hamza Bâlî'den sonra Melâmîler, Hamzâvî olarak da anılmaya başlanmıştır. Bakınız: Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, 127; Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler Ve Tarikatlar*, 265; Ocak, XVI.-XVII. *Yüzyıllarda Bayramî (Hamzâvî) Melâmîleri ve Osmanlı Yönetimi*, 3.

Tasavvufta velâyet sisteminin temelini oluşturması itibariyle “kutup” kavramına melâmîlikte farklı bir anlam yüklenmiş, gelişme ve seyri de bu kavram çerçevesinde olmuştur. Ahmet Yaşar Ocak “*XVI.-XVII. Yüzyıllarda Bayrâmî (Hamzâvî) Melâmîleri ve Osmanlı Yönetimi*” adlı makalesinde, melâmîlerde kutubun tanımını şöyle yapmıştır:

“Allah’ın bütün fiil ve sıfatlarıyla, vâsıtasız tecelli ettiği; âlemdeki işleri âdalet ve hakkâniyet üzere görmek ve yürütmek için bizzat Allah tarafından halîfe ve hakem kılınan, insânî bütün zaaf ve eksikliklerden arınmış, fevkalâde mukaddes bir şahsiyettir; üstelik bunun da ötesinde, Sahib-zaman’dır, Sûret-i Rahman’dır.”

Zübeyde Özer de “*Sarı Abdullah Efendi’nin Cevheretü’l-Bidaye ve Dürretü’n-Nihaye Adlı Eserinde Bayramî-Melâmîler*” adlı makalesinde, Bayramî Melâmîleri’nin Osmanlı dönemi tasavvufî düşüncesine tesir etmiş ve vahdet-i vücud anlayışıyla bütünleşmiş coşkun bir tasavvufî hayata sahip olmalarından dolayı zaman zaman devletin sert tepkisiyle karşılaşmalarını; 16. yüzyıl boyunca temsilcilerinin bazı taşkınlıklarının devleti onlara karşı harekete geçirdiğini, bazılarının idam edilmesi sonucunu doğurduğunu; 17. yüzyılda ise ileri gelenlerinin daha titiz, ince ve yanlış anlamaları bertaraf edici bir siyaset izlediklerini, doğal olarak da devletle aralarında herhangi önemli bir sorunun görülmediğini; bunda önemli temsilcilerinin diğer tarikatlarla da temas içinde olmalarının etkin olduğunu ve bu dönemde İstanbul’un en önemli melâmî merkezi haline geldiğini ifade etmiştir.⁹⁹

Melâmîyye kelimesi, melâmet anlayışını benimseyen kişiler tarafından oluşturulan tasavvuf akımı ve tarikat anlamına gelmektedir. 19. yüzyılın sûfî müelliflerinden Harîrîzâde Kemâleddin Efendi, tarikatlar ansiklopedisi ve tasavvuf metinleri antolojisi niteliğindeki “*Tibyânü vesâ’ili’l-hakâ’ik*” adlı eserinde “*Melâmîyye*” başlığı altında Kassârîyye, Melâmîyye-i Bayramîyye ve Melâmîyye-i Nûrîyye adlı üç tarikat kolundan bahsetmiştir. Abdülbâki Gölpınarlı da “*Melâmîlik ve Melâmîler*” adlı eserinde bu üç tarikat kolunu, İlk Devre Melâmîleri (Melâmetîler), İkinci Devre Melâmîleri (Bayrâmîler) ve Üçüncü Devre Melâmîleri olarak ele almıştır.¹⁰⁰ Cavit Sunar da “*Melâmîlik ve Bektaşîlik*” adlı eserinde melâmîliğin genellikle aşağıdaki üç gruba ayrıldığını ifade etmiştir:

1- *Melâmîyye-i Kassârîyye (Tarikat-ı Aliyye-i Sıddîkiyye): Üçüncü hicri yüzyılda Nişâbûrda ortaya çıkan bu grup Nişaburlu Hamdûn Kassar’a mensuptur. İlk Devre*

⁹⁹ Özer, “Sarı Abdullah Efendi’nin Cevheretü’l-Bidaye ve Dürretü’n-Nihaye Adlı Eserinde Bayramî-Melâmîler”, 1362; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 204.

¹⁰⁰ Azamat, “Melâmet” ملامت, 29-34; Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 1-352; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 203,

Melâmîliğinin tarikat silsilesi şöyledir: Hz. Muhammed, Hz. Ebu Bekir, Habib b. Ma'zam Kureşî, Muhammed b. Müslim, Ebu İyâd b. Mansûr Al-Kûfî, Fadl b. İyâz Al-Kûfî, Feth b. Ali Al-Mûsilî, Ebî Hüseyin Sülem b. Hüsseyin Al-Bârûsî, Hamdun Al-Kassar.

2- *Melâmiyye-i Bayrâmîyye (Tarikat-ı Aliyye-i Bayramiyye): Dokuzuncu hicri yüzyılda Bolu'nun Gönyök kazasında ortaya çıkan ve İkinci Devre Melâmîleri (Bayrâmîyye Melâmîleri) olarak ta bilinen bu grup Hacı Bayrâm'ın halifelerinden Emîr Sikkînî'ye (Bıçakçı Seyyid Ömer Dede) mensuptur.*

3- *Melâmiyye-i Nûriyye (Tarikat-ı Aliyye-i Nakşibendiyye): Üçüncü Devre Melâmîliği de İmam Rabbani'nin (Müceddidiyye) kolundan bir kol olan Melâmîyye-i Nûriyye'dir. On üçüncü hicri yüzyılda Üsküp'te ortaya çıkan bu kolun kurucusu Mısırlı Muhammed Nûr Al-Arabî, Mısır'dan Üsküp'e gelerek Nakşibendî Al-Halvetî Al-Melâmî tarikatını kurmuştur.*¹⁰¹

Melâmetî ululuktan, dâvâdan, kendini göstermekten, halkın saygı ve sevgisini kazanmak kaydından geçen; kendini herkesten aşağı, herkesi de kendinden üstün gören, giyim kuşam özelliğiyle, tekkeyle, vakıftan hazır yemekle, zikirle, vecde gelip bağırıp çağırma ile kendini göstermeye çalışmayan; halktan hiçbir şekilde ayrılmayan, kazancıyla geçinen, içten Hak, dıştan halk ile beraber olan hatta halkın saygısını, sevgisini bir kayıt bildiğinden nafilâ namazlarını bile gizleyen; buna karşılık onların kınamasından ürkmeyen, hatta bu yüzden de halka kendisini kötü gösteren kişidir.¹⁰²

Melâmetîler; tekkeden, virt ve zikirden, kendilerini halktan farklı gösterecek her şeyden nefret etmişler ve yaptıkları hayırları gizlemek, şerri ise açığa vurmamak, hattâ biraz da yapmadıkları kötülükleri yapar gibi görünerek kınanmaya razı olmuşlardır. Yollarının bu esas inancı yüzünden, kınananlar anlamına gelen “Melâmetîler” adını almışlardır. 9. yüzyıldan itibaren özellikle Horasan'da toplandıkları için de “Horasanîler”, “Ehl-i Horasân” ve sonradan “Horasân erleri”, “Horasân erenleri” olarak anılmışlardır.¹⁰³

Bazı kaynaklarda Allah'a bir takım kıyafet, tören, âdet ve zikir meclisleriyle kavuşmanın melâmetîyyeye göre mümkün olmayacağı belirtilmiştir. Vuslat, Hakk'a bağlanmak, halka hizmet etmek, cemiyet içinde yaşamak özellikle tevazu ve aşk ile gerçekleşir.¹⁰⁴ Bu tarikatta mürşid olanlar kendilerini başkalarından üstün görmezler, aksine alçak ve fakir görürler. Halka karışmaktan hoşlanmadıkları için uzletî tercih

¹⁰¹ Sunar, *Melâmîlik ve Bektaşîlik*, 9-10.

¹⁰² Gölpinarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler Ve Tarikatlar*, 248.

¹⁰³ Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 281-282; dergipark.ulakbim.gov.tr>article>view, 70 (05.10.2017).

¹⁰⁴ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 202.

etmişlerdir. Zaruretler dışında, dinin yasaklarına uymak için yalnızlığı tercih ederler. Hâllerini hiç kimseye açmazlar, aileleri bu meşrepte değilse hâllerini onlardan bile saklarlar. Melâmîlerin gayeleri; Allah ile beraber olmanın zevkine varmak, O'nun sıfatıyla vasıflı olmaktır. Melâmîlerde Allah yolu, gönüldür yani; onlar için Allah'a gönülden daha yakın bir şey yoktur.¹⁰⁵

Mustafa Kara "*Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*" adlı kitabında melâmetîyi bir tarikat olmaktan çok her tarikata belli ölçülerde iz bırakmış bir anlayış, bir meşrep olarak değerlendirmektedir ve Suhreverdî'nin melâmetî ile kalenderî arasındaki farkı açıkladığı şu cümleleri bizlerle paylaşmaktadır: "*Melâmetî ibadetleri gizler, kalenderî ise tahrip eder. Melâmî halini gizler, kalenderî ise bununla ilgilenmez, gizli olmak ve olmamak onun için aynıdır.*"¹⁰⁶

Baran Aydın'a göre de melâmîlik, hankâhlarda bulunan kişilerin meşrebidir. O, hankâhların sadece İstanbul'da değil dünyanın dört bir yanında varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir. Ayrıca Abdülkâdir-i Belhî'nin doğduğu Belh'teki kadim hankâhı (Çâl Hankâhı) da düşüncesini ispatlamak için örnek olarak vermektedir.¹⁰⁷

Abdülkâdir-i Belhî'nin kardeşi Burhanedin Belhî "*Defter-i Kuyûdât*" adlı eserinin takdim kısmında, melâmîlik diye bir tarikat bulunmadığını; melâmetin tarikat içinde bir meslek olduğunu, bu mesleğin de Cenâb-ı Muhammed Ali'den kaldığını; Abdülkâdir-i Belhî'nin şeriate karşıt görünen bir tavrı olmadığını aksine dergâh şeyhi olması, edipliği, ilmi ve nezaketi sebebiyle çevresindekiler tarafından her zaman saygı gördüğünü ifade etmiştir. Ayrıca aynı kitapta, melâmetin her ârifin mesleği olduğundan, belli bir olgunluğa erişen kişinin hangi tarikata mensup olursa olsun hakikatlerini gizlemek için çeşitli melâmet oyunlarına başvurduğundan; dergâh şeyhi olup tâc ve hırka giyen, her türlü tarikat meclisini düzenleyen ve bu hâl ile kendisini gizleyen melâmîlerin de bulunduğu, dolayısıyla melâmet mesleğinin birbirinden farklı oluşumlarının olduğundan bahsedilmiştir.¹⁰⁸

İstanbul kadılığı ve Anadolu kazaskerliği yapmış Lâ'lîzâde Abdülbâki Efendi'nin (ö. 1159/1746) de melâmîliğin yayılmasında önemli rolü olmuştur. Lâ'lîzâde'nin Melâmîlik yanında Nakşibendîlikle de alakası vardır. Bazı araştırmacılar, Melâmîlik ile Nakşîliği

¹⁰⁵ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 4. baskı, 1994, 419-422.

¹⁰⁶ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 203-204.

¹⁰⁷ Aydın, *Hankâh*, 310.

¹⁰⁸ Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, XI- XII.

bütünleştirme çabasının Lale Devri'nde şekillendiğini ve Osmanlı üst tabakasına özgü bir tasavvuf anlayışını geliştirmeye yönelik olduğunu ifade etmişlerdir. Melâmî meşrep Nakşilik anlayışında Lâ'lîzâde Abdülbâki Efendi'den sonraki temsilcinin Abdülkâdir-i Belhî olduğu kabul edilmektedir.¹⁰⁹

Baran Aydın "*Hankâh*" adlı eserinde, Belh'ten İstanbula gelip melâmet ehlinin irşadı ile meşgul olup fütüvvet erbabının Osmanlıdaki son temsilcilerinden biri olan Abdülkâdir Belhî Hazretleri'nin dönemin Han Akası olduğunu ve bu vazifesini hankâhlık geleneğine bağlı olduğu yer Buharî Tekkesi aracılığıyla sürdürdüğünü; aynı zamanda fütüvvet geleneğinin temsilcisi olması sebebiyle tekkesinde kendisiyle birlikte toplam onyedilerkeğin kalmasını âdet hâline getirdiğini belirtmektedir. Ayrıca, aynı eserinde Abdülkâdir-i Belhî'nin birbirine zıt üç büyük tarikatın en önemli temsilcisi olduğunu şöyle açıklamaktadır:

*"300 yıl önce, Köprülüler Devri'nde Osmanlı Devleti'nde yenilikçi-gelenekçi ayrımı ortaya çıkmıştır. Bu ayrılığa dur demek için başlatılan proje neredeyse 300 yıl sonra Abdülkâdir-i Belhî'nin döneminde açıkça başarıya ulaşmıştır. 300 yıl önce küçük bir kesim etrafında benimsenen öze dönüş vazifesi, 300 yıl sonra devlete yön verecek kadrolar hâline gelmiştir. Bu kadroların manevî alanda yetişmesi ve gelişmesi de özellikle son dönemde Abdülkâdir-i Belhî gibi büyük bir velinin eli ile olmuştur. Tarikatlara bağlı kutuplaşmaların önüne geçilmiştir. Nitekim Belhî Hazretleri tarih içerisinde birbirine karşıt olarak kullanılmış üç büyük tarikatın hepsinin en önemli temsilcisi haline gelmiştir."*¹¹⁰

Melâmîlikte halkı mecbur kılan esma, ayin ve zikir gibi şeyler yoktur. Sadece felsefe ve irfan bulunduğundan Melâmîyye-i Bayrâmîyye, Aksaraylı Pîr Ali zamanında Orta Anadolu, İstanbul, Edirne, Bursa... gibi şehirlerde yayılmıştır. İsmâîl-i Maşûkî zamanında Sipahiler arasına da girmiş ve özellikle Rumeli'de yaygınlaşmıştır. Melâmîliğin bu bölgede yayılmasında Şeyh Bedreddîn aracılığıyla bölge halkının vahdet-i vücud düşüncesine önceden aşina olmasının da etkisi olmuştur. Ulemâ ve urefâ şehirlerde melâmî olunca, halk da körü körüne onların takipçisi olmuş ve onlara intisap etmiştir. Ancak melâmîlik,

¹⁰⁹ Rüya Kılıç, "Bir Tarikatın Gizli Direnişi: Bayramî Melâmîleri veya Hamzavîler", *Tasavvuf Dergisi*, sy. 10 (2003): 267.

¹¹⁰ Aydın, *Hankâh*, 349-351.

merkezlerde sınırlı kaldığı için asla kasaba ve köylere kadar yayılamamıştır.¹¹¹ Melâmîlik, uzunca bir süre gizlenmek zorunda kaldıktan sonra 19. yüzyılda Şeyh Muhammed Nürü'l-Arabî'nin Üsküp'te başlattığı irşad faaliyetleriyle Balkanlar'da yeni bir aşamaya girerek varlığını devam ettirmiştir.¹¹²

İstanbul'daki melâmî örgütlenmesi içinde İkinci Devre Melâmîleri tarafından “kutup” olarak tanınan Abdülkâdir-i Belhî, birçok risalesi bulunan çağdaşı Seyyid Muhammed Nürü'l Arabî (ö.1887) tarafından temsil edilen ve Üçüncü Devre Melâmîliği ya da Son Devre Melâmîliği olarak adlandırılan tasavvuf akımına katılmayarak kendi bağımsız çizgisini korumuştur.¹¹³

Seyyid Muhammed Nürü'l Arabî tarafından kurulduğu için de bu tarikata Melâmîyye-i Nûriyye denilmiş ve tarikat ehli tarafından Nakşibendiyye'nin bir kolu olarak kabul edilmiştir. Üçüncü Devre Melâmîliği İstanbul'da, Anadolu'nun batı bölgelerinde, İzmir ve Rumeli'de oldukça yayılmıştır. Seyyid Muhammed Nürü'l Arabî, Nakşibendî olduğu halde kendisini Melâmîliğe nispet etmiştir. Nürü'l Arabî ve Abdülkâdir-i Belhî dost olarak görüşmüşler; fakat tarikat alışverişinde bulunmamışlardır. Muhammed Nürü'l Arabî, Balkanlar'daki Nakşi ve Melâmî zümrelerini kaynaştırarak oluşturduğu tarikatın çatısı altında bütün melâmîleri birleştirmek, Bayrâmî Melâmîlerini temsil eden Abdülkâdir-i Belhî'yi kendisine bağlamak, bütün melâmîler tarafından kutupluğunun kabulünü onaylatmak ve gavsîyyet (kutupluk) makamını temsil etmek istediği için birkaç defa İstanbul'a gelmiştir. Hamzâvî kutbu olan Abdülkâdir-i Belhî'yi dergâhında ziyaret etmiş ve Abdülkâdir Efendi'ye gavsîyyet makamına ya Hazret'in (Abdülkâdir-i Belhî) ya da kendisinin geçmesini teklif ederek “Bize kutupluk verildi; sizde de böyle bir dâvâ varmış, siz kutup iseniz biz size uyalım; biz kutup isek siz bize tâbi olun” demiştir. Bu sözler karşısında Abdülkâdir-i Belhî, Nürü'l Arabî'yi incitmeden “*Biz öyle şeyler bilmeyiz; hepimiz tâbiyiz*” demeyi uygun görmüş ve Bayramî Melâmîleri'nin geleneğine bağlı kalarak melâmîliğin esaslarını kendilerinden farklı yorumlayan bu yeni şeyhi kibar bir üslupla reddetmiştir.¹¹⁴

¹¹¹ Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler (Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm)*, 277-278; Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 206.

¹¹² Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler (Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm)*, 278.

¹¹³ Işın, “Abdülkâdir-i Belhî”, 44; Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 585.

¹¹⁴ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 253; Mehmet Akif Köseoğlu, *Üsküdar Tekkelerinin Son Şeyhleri*, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu 8, Bildiriler, c. 3, 21-23 Kasım 2014, 22; Işın, “Abdülkâdir-i Belhî”, 44; Azamat, “Abdülkâdir-i Belhî” (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), 232;

Hamzâvîler'e göre Nurü'l Arabî melâmîti kendisine hayat felsefesi, zevk ve hâl olarak değil de telkin yoluyla yürütmeyi amaç edinmiştir ve gerçek anlamda melâmîlikten uzaklaşmıştır. Bu sebeple Hamzâvîler, Nurü'l Arabî'ye mensup olan şahıslara "mütelâmîyye, yani kendilerini melâmî gösterenler diye hitap etmişlerdir. "İl (eller) buğday, biz saman; il yahşı, biz yaman" sözlerinin sahibi Seyyid Abdülkâdir-i Belhî de, "Âlem buğday ben saman; herkes yahşı ben yaman!" (Herkes iyidir, kötü olan yalnız benim!) mısralarının sahibi Muhammed Bâhaüddîn Şâh-ı Nakşibend gibi nefesine hiçlik ve yokluk tacını takmıştır. Hâcegân olarak kabul edilen Muhammed Bâhaüddîn Şâh-ı Nakşibend Hazretleri, ilim erbâbı hocalarından birisi olmasına rağmen mânevî intisâbının ilk yıllarında insanların gelip geçtiği yolları temizleyip hastalara, âcizlere, hatta yaralı hayvanlara hizmet etmiştir. Böylesine büyük bir tevâzû ve hiçliğe bürünmüş olan Abdülkâdir-i Belhî'nin yukarıdaki sözü, onun ruh hâli ile Nurü'l Arabî'nin hayat felsefesi arasındaki farkı açıkça göstermektedir.¹¹⁵

Böylece 1880'lerden itibaren İstanbul'da iki ayrı melâmî zümresinin faaliyetleri olmuştur. İkinci Devreyi temsil eden Bayrâmî Melâmîleri daha çok esnaf grubu içinde güçlü bir organizasyona dayanırlarken Üçüncü Devre Melâmîleri aydın çevrelerde rağbet görmüşlerdir. Abdülkâdir-i Belhî'nin temsil ettiği zümre, tarikat geleneğine bağlı kalmış ve esnaf sınıfı içinde güçlü bir örgütlenme kurarak II. Meşrutiyet sonrasında İttihat ve Terakki'nin canlandırmaya çalıştığı lonca sisteminin kültürel çerçevesini oluşturmuştur.¹¹⁶

Ahmed Güner Sayar, dönemin edebiyatçılarından Abdülbaki Gölpınarlı ile dedesi Yusuf Bahri Efendi hakkındaki sohbetlerinde Abdülbaki Gölpınarlı'nın İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesindeyken yazdığı "Melâmîlik ve Melâmîler" adlı mezuniyet tezinin 1931 yılında kitap olarak çıkmasının ardından itirazların gelmeye başladığını ve en esaslı itirazın Seyyid Abdülkâdir-i Belhî'nin oğlu Seyyid Ahmed Muhtar Efendi'den geldiğini; Ahmed Muhtar'ın kitapta etraflıca ele aldığı Üçüncü Devre Melâmîliği'ni ya da

Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler Ve Tarikatlar*, 268-269; Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 106-107; Roshvanazade, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, 585; Rüya Kılıç, *Osmanlıdan Cumhuriyete Son Dönem Melâmîleri: Geleneğin Taşınması ve Uyum Meselesi*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005, 749.

¹¹⁵ Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler Ve Tarikatlar*, 269; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 263; Azamat, "Abdülkâdir-i Belhî" (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), 232; Azamat, "Melâmî" ملامت, 32-34; www.islamveihisan.com > *Tasavvufta Hiçlik Nedir?* (05.09.2017).

¹¹⁶ Işın, "Abdülkâdir-i Belhî", 44; Kılıç, *Osmanlıdan Cumhuriyete Son Dönem Melâmîleri: Geleneğin Taşınması ve Uyum Meselesi*, 749.

Nûriye Melâmîliği'ni kabul etmediğini “*Bizi o adamlarla birlikte yazma!*” dediğini ifade etmektedir.¹¹⁷

Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre, melâmet bir tarikat değildir. Hak'la Hak olmuş nadir kişilerin, kâmil insanların ulaştığı bir neşedir; bir hâldir. Melâmîler paraya ve siyasete bulaşmazlar, mevki peşinde koşmazlar; menfaat sağlamazlar ve bunlar için başkalarına aracı olmazlar. Bu hâliyle melâmîler, dünyaya hiç meyletmezler. Böyle olsaydı her birinin bir mesleği, bir işi olurdu. İşleri, vazifeleri ne ise onu yaparlar. Maddî rızıklarını kendi çalışmalarlarıyla elde ederler. Kimseden bir şey istemezler, beklemezler de. Bir kimseye zarar vermek konusunda çok dikkatlidirler. Hak'tan asla gafil yaşamazlar. Yaşarken dahi bilinmek istemezler, mezarlarına taş dikilmesini istemedikleri için bu zatların mezarları bile kaybolmuştur. Melâmî-Hamzâvîliği; Türk diyarından ve Türk ruhundan ortaya çıkan, Türk irfan âlemine birçok âlim ve fazilet sahibi kişiler yetiştiren; millî Türk edebiyatına ruhî ve samimî birçok şair hediye edip bütün tarikatları kapsayan bir meslekten ibarettir.¹¹⁸

Özetle, melâmîlik yapılan tenkitleri anlayışla ve hatta bazen memnuniyetle karşılamak, eleştirilere değer ve önem vererek ortaya çıkan gerçeklere göre bir anlamda kişinin kendine çeki düzen vermesi ve her zaman Hakk'ı temsil etmesidir. Melâmîler halkın kınamasına, çekiştirmesine, kötülemesine değer vermezler.

Mevlânâ'nın aşağıdaki rubâîsi, melâmet meşrebini tam manasıyla anlatmaktadır:¹¹⁹

دستارم و جبه و سرم هر سه به هم
قیمت کردند به یک درم چیزی کم
نشیدستی تو نام من در عالم
من هیچکسم هیچکسم هیچکسم¹²⁰

“*Sarığıma, cübbeme, başıma bu üçüne birden; bir dirhemden (bir kuruştan) daha az bir fiyat biçtiler (paha biçtiler); Sen dünyada benim adımlı hiç mi duymadın? Ben hiç kimseyim, hiç kimseyim, hiç kimseyim!*”

Halil Ağa da, aşağıdaki melâmî redifli şiirinin son dördlüğünde Melâmî Bâyrâmîliği'nden söz etmiştir:

“*Atarlarsa bunun gibi nice taş*

Bilür âşık gelen taşa tutar baş

¹¹⁷ Ahmed Güner Sayar, *Abdülbâki Gölpınarlı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013, 26-27.

¹¹⁸ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 206.

¹¹⁹ Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler Ve Tarikatlar*, 248.

¹²⁰ <https://ganjoor.net>> رباعیات (06.08.2016).

Habibullah sünnetidir bu kardaş

Melamiyem Bayramiyem Melâmî”¹²¹

İsmâil Mâşukî'nin aşağıdaki mısraları da melâmîliği özetlemektedir:

*“Terkedip nâm u nişânı giy melâmet hirkasın,
Bu melâmet hirkasında nice sultân gizlidir.”¹²²*

Seyyid Nesimî de melâmet derecesine yükselen insanın her türlü merasim külfetinden sıyrıldığını, kendindeki tasavvufî aşk cazibesinin o kadar büyük olduğunu ve artık her kulun riayet etmekle mükellef olduğu şeylerin onun için bir kul borcu, bir mükellefiyet olmaktan çıktığını şöyle ifade etmektedir:

*“Ben melâmet hirkasını kendim giydim eğnime
Âr ü nâmus şişesini taca çaldım kime ne.”*

Halk, bu yüksek şevk derecesinde bulunan kişinin hâlini anlamadığı için onu levmetmektedir; ancak melâmet ehli, kendi makamını bilerek halkın sitemini de hoş görmektedir.¹²³

Seyyid Sarı Abdullâh Efendi de “*Meslek’ül-Uşşâk Kasîdesi*”nde melâmîlerden şöyle bahsetmiştir:

*“Melâmî anlara derler, bilinmeyene o suretle
Ne tâc ile ridâsından, ne şâl ile ne kisvetdir!”*

(Dış görünüşleri, elbiseleri yönünden başka kimselerden asla farkları olmayanlar kişilere melâmî derler.)

Abdülkâdir-i Belhî de, edisyon kritiğini yaptığımız *Belhî Dîvânı*'nda melâmet tabirine iki beyitte değinmiştir:

با آن که تو باشی آن شد به ملامت
با آن که ملامت
شد آن شد به سلامت¹²⁴ (27/1)

“Onunla olduğun kişi ayıplanacaktır; ayıplandığı halde ayıplanan kişi selamete erdi.”

که راه فقر می‌باشد ملامت
ملامت شد ملامت شد
به انسان¹²⁵ (235/15)

¹²¹ Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları (Tarikatlar/ Tekkeler/ Şeyhler)*, 74.

¹²² Alşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hirkası*, 25-26.

¹²³ Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Süfîler (Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm)*, 603-604.

¹²⁴ Nurgül Kına, *Dîvân-i Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî Teshîh u Mukaddime u Ta'likât (Sheikh Abd ol-Qader Balkhi's Divan Emendation, Introduction, Appendices)*, Tehran: Haft Vadi, 1397, 75.

“Fakrın yolu melamettir; ayıplandı insan kınanan oldu.”

Çalışmamızın sonunda, melâmîlik ve onsekiz bin âlem arasındaki irtibata kısaca değineceğiz.

Abdülbâki Gölpınarlı, *“Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik”* adlı kitabında onsekiz bin âlem sözünün nasıl ortaya çıktığını şöyle açıklamaktadır: *“Yaratıcı kudret Allah’ın, aktif kabiliyeti olan “akl-i küll” ile pasif kabiliyeti olan “nefs-i küll”, dokuz göğü meydana getirmiş, bunların hareketi, dört unsuru göstermiştir. Dokuz gök ile dört unsurdan cemaât, nebat ve hayvan ortaya çıkmıştır. Böylece, kâinat on sekiz varlıktan meydana gelmiştir. Mübalağa ve tafsil (açıklama) bakımından bu on sekiz âlemin her biri, Araplarca son sayı olan binle ifade edilmiş ve “on sekiz bin âlem” sözü meydana çıkmıştır.”*¹²⁶

Bazı araştırmacılara göre, tasavvuf düşüncesinde üzerinde en çok durulan konulardan biri de insan-ı kâmilidir. Âlem bir ayna gibidir, insan-ı kâmil de bu aynanın cilasıdır. İbrahim Efendi, on sekiz bin âlemi aşağıdaki beyitlerde şöyle dile getirmektedir:

“Onsekiz bin âlemin nüshası alemdürür

*Bu nüshaya âlim ol, kurtul derd ü elemden”*¹²⁷

Saadet Karaköse, melâmîlikte on sekiz sayısının on sekiz bin âlemlerle ilgili olduğunu, insanın on sekiz bin âlemin sınırlarına vâkıf olabildiğini; bunun en güzel örneğinin Hazret-i Muhammed’in miracı olduğunu belirtmiş¹²⁸ ve Abdülkâdir-i Belhî *Dîvânı*’ndan on sekiz bin âlem ile ilgili aşağıdaki beyitleri örnek olarak vermiştir:

“On sekiz bin ‘âlemi seyr eyleyen

‘Ârif-i Kâmil ze-sır mestân büved”

(On sekiz bin âlemi seyr eyleyen olgun arif, sırdan sarhoş olur.)

“Rûy-ı mahbûbı o kim gördü ‘ayân

On sekiz bin ‘âlemün hayrânıdır”

*(Sevgilinin yüzünü açıkça gören kişi, on sekiz bin âlemin hayranıdır.)*¹²⁹

¹²⁵ Kına, *Dîvân-i Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî Teshîh u Mukaddime u Ta’likât (Sheikh Abd ol-Qader Balkhi’s Divan Emendation, Appendices)*, 258.

¹²⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, 400-401.

¹²⁷ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 108.

¹²⁸ Saadet Karaköse, “Klâsik Edebiyatımızda On Sekiz Bin Âlem Mefhumu”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, sy. 5 (2016): 692.

¹²⁹ Karaköse, “Klâsik Edebiyatımızda On Sekiz Bin Âlem Mefhumu”, 700.

Sonuç

Tarikatın pîri Hacı Bayrâm-ı Velî'den itibaren belli bir şöhrete ve yaygınlığa ulaşmış ve Anadolu'da kurulmuş bir tarikat olan Bayrâmîyye, daha sonra Melâmîyye ve Celvetîyye kolu ile varlığını ve şöhretini devam ettirmiştir. Bunlardan Melâmîyye kolu, devletin politikasıyla ters düşen bir anlayışı temsil ettiği için yoğun takibata ve hatta öldürmelere maruz kalmıştır. 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan dönemde İkinci Devre Melâmîleri arasında “kutup” olarak kabul edilen son devrin tanınmış mutasavvıflarından Şeyh Seyyid Abdülkâdir-i Belhî, Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı'nda şeyh iken Melâmîliği ve Nakşîliği birlikte temsil etmiştir. Kutup, tasavvuf ıstılahında en büyük velidir. Ayrıca bütün ricâlin başı, kâinatta tasarruf sahibidir. Abdülkâdir-i Belhî, Hamzâvî-Melâmî ve Nakşibendî-Müceddîdî olması sebebiyle kimsenin peşinden koşmamıştır. Şeyh Abdülkadir Efendi ve babası Süleyman Belhî ölmeden önce kabirlerinde taş olmamasını vasiyet etmişler, melâmî oldukları için kabirlerine mezar taşı konmamıştır. Kısacası; Abdülkâdir-i Belhî ve ailesi, ahirete göçtükten sonra bile melâmetlik hırkasına bürünmeyi, şöhretten kaçmayı tercih ederek alçakgönüllülük ile dünyada göz önünde bulunmamayı istemişlerdir. Melâmî Abdülkâdir-i Belhî'nin, insan-ı kâmilliğe ulaştığı için masiva (tasavvufta Allah'tan başka her şey) derdinden kurtulduğunu ve vefatından sonra bile hâlâ manevi etkisinin gönüllerde olduğunu söyleyebiliriz. Türkçe, Farsça, Çağatayca ve Arapça dillerine ana dili kadar hâkim olan Seyyid Abdülkâdir Belhî tüm eserlerinde *Mesnevî*'yi esas tutmuştur ve Mevlâna'ya büyük bir hürmet göstermiştir.

Kaynaklar

- ALŞAN, M. H., *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- ALTUNTAŞ, İ. H., a <http://ismailhakkialtuntas.com>, Hüseyin Vassaf “Sefine-i Evliya”da Seyyid Abdülkâdir Belhî ve Ailesi-Seyyid Abdülkâdir Belhî Hazretleri” (25.05.2017).
- , b <http://ismailhakkialtuntas.com>, “Hüseyin Vassaf “Sefine-i Evliya”da Seyyid Abdülkâdir Belhî ve Ailesi- Seyyid Şeyh Süleymân Hâce” (25.05.2017).
- , c <http://ismailhakkialtuntas.com>, “Sefine-i Evliya”da Seyyid Abdülkâdir Belhî ve Ailesi-Seyyid Muhammed Burhâneddin-i Belhî-Hüseyin Vassaf” (25.05.2017).
- , ç <http://ismailhakkialtuntas.com>, Hüseyin Vassaf “Sefine-i Evliya”da Seyyid Abdülkâdir Belhî ve Ailesi- Şeyh Seyyid Abdülkâdir Efendi” (25.05.2017).
- APAYDIN, C., “Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sy. 32 (2017): 149-171.
- AVCI, İ., “Abdülkâdir-i Belhî'nin Esrâr-ı Tevhîd'i ve Nâzım Paşa'nın Türkçe Tercümesi”, *Sûfi Araştırmaları* 6, sy. 12 (2015): 37-66.
- AYDIN, B., *Hankâh*, İstanbul: Destek Yayınları, 2016.
- AYDOĞDU, R., “19. yy. Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Hadis İlişkisi- Ahmed Ziyâeddin Gümüşhanevî Özelinde”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- AZAMAT, N., “Abdülkâdir-i Belhî” (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1: 231-232, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- , “Melâmet” ملامت, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29: 24-25, İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- BELHÎ, A., *Divân-ı Belhî (Seyyid Abdülkâdir Belhî'nin Farsça-Türkçe Divânı)* çev. - haz., Saadet Karaköse, İstanbul: İstanbul Tasavvuf ve Mûsikî Araştırmaları Derneği Yayınları, 2016.
- BELHÎ, A., *Esrâr-ı Tevhîd*, çev. Neşen Çağıl (Yayına hazırlayan: Yüce Gümüş), İstanbul: Pan Yayıncılık, 2014.
- , a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlhâmât-ı Rabbâniye)*, çev. Neşen Çağıl (Yayına hazırlayan: Yüce Gümüş, İstanbul: İstanbul Tasavvuf ve Musikî Araştırmaları Derneği Yayınları, 2017.
- BELHÎ, B., b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, Yayına Hazırlayanlar: Aliye Uzunlar-Arzu Meral, İstanbul: Revak Kitabevi, 2017.
- ÇETİN, N., “Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, sy. 4, (2015): 5-36.
- DEĞİRMENÇAY, V., *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013.

dergiler.ankara.edu.tr > dergiler (PDF), Rifat Özdemir, “Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset”, 287 (12.06.2017).

dergipark.ulakbim.gov.tr >article>view, Azmi Bilgin, “Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı, İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri”, sy. 1, (1995): 70-71 (05.10.2017).

docshare01.docshare.tips >files “Türbeler, Eyüp Sultan Türbeleri” (PDF) (Şeyh Murad Efendi Türbesi), 230-233, (04.07.2017).

EL-ANKARAVÎ, A., *Mevleviler Yolu*, sadeleştiren ve yayına hazırlayan: Mehmet Kanar, İstanbul: Şûle Yayınları, 2012.

ER, Ş., *Melâmîlik ve Osmânî Devri Melâmîleri*, İstanbul: Kutupyıldızı Yayınları, 2015.

ERAYDIN, S., *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 4. baskı, 1994.

ERGUN, S. N., *Türk Şâirleri*, 1, İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1936.

ERÜNSAL, İ. E., *XV-XVI Asır Bayrâmî-Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman Elaskerî'nin Mir'âtü'l-Işk'ı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.

-----, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler Ve Tarikatlar*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.

EVLİ, K., “Muhammed Burhaneddin-i Belhi Ve Farsça Divanı (Tenkitli Metin)”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

FERİK, H. E., “Cumhuriyet Döneminde Bir General: Sadettin Evrin Paşa'nın Tasavvuf Anlayışı”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

GONDOOZI, H., *Yanabi Al'mavadat*, motarjam: Moosa Danesh, Mashhad, Albohoos Aleslamie, 1392.

GÖÇGÜN, Ö., “Mevlâna ve İnsan”, 1. Milli Mevlâna Kongresi (Tebliğler), Konya: Selçuklu Araştırma Merkezi Yayınları, 3-5 Mayıs 1985, 161-173.

GÖLPINARLI, A., *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.

-----, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2. baskı, 2006.

-----, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 2. baskı, 1985.

HAKSEVER, A. C., “Osmanlı'nın Son Döneminde Islahat ve Tarikatlar: Bektâşilik ve Nakşbendilik Örneği”, *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 38 (2009): 383-415.

HASKAN, M. M., *Eyüplü Hattatlar*, İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2004.

http://ganjoor.net> ربا عيات (06.08.2016)

IŞIN, E., “Abdülkâdir-i Belhî”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 1: 44, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999.

İNAL, M. K., “Son Asır Türk Şairleri (Kemâlü’ş-Şuarâ), “Abdülkâdir Efendi”, 1:31, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınlığı, 1999.

İNCEGİL, R., “Abdülkâdir Efendi, Belhî, Seyyid”, İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, 1:171, İstanbul: Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1982.

KAHRAMAN, B., “Burhaneddin-i Belhî’nin Çağatayca Şiirleri”, *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)* 4, sy.2, (2009):672-704.

-----, *Burhâneddîn-i Belhî ve Türkçe Divânı*, Konya: Kömen Yayınları, 2012.

KARA, M., “Buhara-Bombay-Bursa Hattında Dervişlerin Seyr ü Seferi”, *Dîvân İlmi Araştırmalar*, sy. 20 (2006): 45-73.

-----, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 14. baskı, 2017.

-----, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları (Tarikatlar/ Tekkeler/ Şeyhler)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. baskı, 2010.

KARADAŞ, C., “İtikadî Görüşleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 20: 516-520, İstanbul: TDV Yay., 1999.

KARAKÖSE, S., “Klâsik Edebiyatımızda On Sekiz Bin Âlem Mefhumu”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, sy. 5 (2016): 687- 704.

KARAMAN, H., ÇAĞRICI, M., DÖNMEZ, İ. K., ÖZEK, A., GÜMÜŞ, S., TURGUT, A., *Kurân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

KAYA, M., “İslâm Düşüncesindeki Yeri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 20:520-522, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

KILIÇ, H., *Melâmetin Temel İlkeleri ve Günümüzde Melâmet*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.

KILIÇ, M. E., “İbnü’l-Arabî, Muhyiddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 20:493-516, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

KILIÇ, R., “Bir Tarikatın Gizli Direnişi: Bayramî Melâmîleri veya Hamzavîler”, *Tasavvuf Dergisi*, sy. 10 (2003): 251-272.

-----, *Osmanlıdan Cumhuriyete Son Dönem Melâmîleri: Geleneğin Taşınması ve Uyum Meselesi*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005.

KINA, N., *Dîvân-i Şeyh Seyyid Abdülkâdir-i Belhî Teshîh u Mukaddime u Ta’likât (Sheikh Abd ol-Qader Balkhi’s Divan Emendation, Introduction, Appendices)*, Tehran: Haft Vadi, 1397.

KINA, N. ve HAJIANNEZAD, A. “Negâhî be Âsâr u Efkar-i Şeyh Seyyid Abdülkâdir-i Belhî”, *Motâle’ât-i Âsyâ-yi Segîr*, Shomare-i 5, (1397): 157-170.

KOCA, F., “Osmanlılar Dönemi Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi: Fakırlar İle Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1 (2002):73-131.

KOÇU, R. E., “Abdülkadir Efendi” (Şeyh), 1: 119, İstanbul: Neşriyat Kolektif Şirketi, 1958.

KÖSEOĞLU, M. A., a *İstanbul’un Yüzleri-81/İstanbul’un 100 Tekkesi*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2016.

-----, b “Melâmî Şeyhlerinin İstanbul’da Postnişin Olduğu Tekkeler ve Günümüzdeki Durumları”, Uluslararası Melâmîlik ve Seyyid Muhammed Nûru’l-Arabî Sempozyumu Bildirileri, Ankara: Tika Kültür Yayınları, 2016, 165-189.

-----, “Üsküdar Tekkelerinin Son Şeyhleri”, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu 8, Bildiriler, 3, 21-23 Kasım 2014:117-135.

KUNT, İ., “Yenikapı Mevlevîhânesi Son Şeyhi Abdülbâkî Mehmed Baykara Dede’nin Enfâs-ı Bâkî’de Bulunan Farsça Şiirleri”, *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası*, sy.22 (2013): 131-148.

KURNAZ, C., *Anadolu’da Orta Asyalı Şairler*, Ankara: Yargıcı Matbaası, 1997.

-----, *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

MAHDÎ, M. Y., “Türk-İslâm Kültür Merkezlerinden Biri Olarak Belh Şehri”, *İslâm, Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musikîsi Dergisi*, sy.18 (2011): 219-241.

MEVLÂNA, *Şark İslam Klasikleri Mesnevî I*, çev. Veled İzbudak, gözden geçiren: Abdülbâkî Gölpinarlı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.

OCAK, A. Y., *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler (Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 2014.

-----, “XVI.-XVII. Yüzyıllarda Bayrâmî (Hamzâvî) Melâmîleri ve Osmanlı Yönetimi”, *Belleten*, sy. 230 (1997): 1-16.

ÖZ, Y., a “Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve “Defter-i Kuyüdat” Fihristi”, *Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı Yayını, sy. 23 (2002): 157-188.

-----, “Burhaneddin Belhî Ve Türkçe Mektupları”, *Edebiyat Dergisi*, sy. 15 (2006): 203-224.

-----, “Nâmei be Sefîr-i Kebîr-i İrân der İstânbûl”, *Âyine-i Mirâs*, Dovre-i Cedîd, Tehran, Shomare-i 29 (1383): 263-273.

-----, b “Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları”, Konya, X. Milli Mevlâna Kongresi (Tebliğler), c. 1, Selçuk Üniversitesi Matbaası, 2-3 Mayıs 2002, 149-161.

ÖZEL, M., “Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II”, *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, sy.16 (2002): 109-149.

ÖZEMRE, A. Y., *Üsküdar’ın Üç Sırlısı*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 6. baskı, 2017.

ÖZER, Z., “Sarı Abdullah Efendi’nin Cevheretü’l-Bidaye ve Dürretü’n-Nihaye Adlı Eserinde Bayramî-Melâmîler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, sy. 41 (2015): 1361-1368.

PANAH, A., “Gondoozi Balkhi va Yanabi Alnavadda Sheikh Sayyed Soleman Balkhi”, *Magazin: Ketab va Mah Din*, (1381): 82-91, www.noormags.ir >view> articlepage, (18.06.2017).

ROSHVANAZADE, *Encyclopedia of Farsi-Farsi Literature in Anatolia and the Balkans*, Tehran: Ba Sarparastiyi Hasan Anoooshe, Ministry of Culture and Islamic Guidance Publishing and Publishing Organization, 1383.

SARIKAYA, M. S., “Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 3 (1998): 93-102.

SUNAR, C., *Melâmîlik ve Bektaşîlik*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975.

TANMAN, M. B., “Murâd Buhârî Tekkesi” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 7: 514-516, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994.

TORUN, A. ., “Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî Tekkesi Haziresi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, sy. 34 (2010): 125-161.

SAYAR, A. G., *Abdülbâki Gölpinarlı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013.

VELİOĞLU, T., *Osmanlı'nın Manevi Sultanları, (Şeyh Edebâli'den Dede Paşa'ya)*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2017.

www.islamveihsan.com > *Tasavvufta Hiçlik Nedir?* (05.09.2017).

YAZICI, T., “Abd-Al-Qader Balkî” (Routledge & Paul Kegan), *Encycloaedia Iranica*, Volume I, Edited By Ehsan Yarshater, Tahrân, 1985.

YÜCER, H. M., *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.